

Peter Štih

MADŽARI IN SLOVENSKA ZGODOVINA V ZADNJI ČETRRTINI 9. IN PRVI POLOVICI 10. STOLETJA

Namen tega teksta* je na podlagi virov, predvsem pisanih, in ob uporabi dostopne literature (pri tem je upoštevati moje neznanje madžarščine) obravnavati tisto obdobje slovenske zgodovine, ki je povezano z naselitvijo Madžarov v njihovo sedanjo domovino in s prvimi desetletji njihovega življenja na tem prostoru, ko so kot neustrašni barbari strahovali vso krščansko Evropo in pri tem večkrat, prav preko našega ozemlja, vdirali v bogato Italijo. Težišče razprave bo na zadnjih dveh desetletjih devetega stoletja, to je v času, ko se Madžari prvič resneje vključijo — v zvezi z boji med Frankovsko in Velikomoravsko državo — v zgodovinsko dogajanje v Panoniji, katere velik del so ob prelomu 9. stoletja v 10. tudi osvojili. Prav v zvezi z madžarskim poseganjem v ta prostor se bomo dotaknili še enega, za našo zgodovino prav tako pomembnega vprašanja, odnosa Velikomoravske države do Panonije v zadnjih dveh desetletjih 9. stoletja.

I. Viri

Preden preidemo na označbo nekaterih najpomembnejših virov, je treba opozoriti, da imajo v glavnem vsi pisani viri značaj poročil in ne preostankov. Vsa ta poročila imajo na splošno obliko analov ali kronik.

Madžarske vire, katerih zgodovinska vrednost je zelo vprašljiva,¹ lahko omejimo na tri.² Najstarejši ohranjeni madžarski vir so *Gesta Hungarorum*, ki jih je napisal Anonymus, ki sebe imenuje »P. dictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius.«³ Ker so v madžarski zgodovini znani štirje kralji z imenom Bela, še danes ni popolnoma jasno, čigav notar je bil naš Anonymus. Že takoj na začetku razpravljanja sta odpadla prvi in četrti Bela. Čeprav danes večina avtorjev zastopa mnenje, da je bil Anonymus notar Bele III. (1172—1196),⁴ tega ni uspelo popolnoma dokazati, tako da ostaja še zmeraj odprto, ali ni morda živel za časa Bele II. (1131—1141).⁵ Njegova *Gesta Hungarorum* so v glavnem napisana z namenom, da pokažejo plemenit izvor Arpadovega rodu. Za osnovo svojega dela je uporabljal različne vire. Glede na to, da je bil Anonymus kerik, je tekst prepletal s citati iz Biblije, uporabljal pa je tudi vire kot *Zgodovina Troje Daresa Phrygiusa* in *Gesta Aleksandra Velikega*.⁶ Glavni Anonimov vir je bilo iz časa Štefana II. (1116—1131) izvirajoče nadaljevanje neohranjenih prvotnih *Gesta Ungarorum*, ki so po Hómanovem mnenju nastala okrog leta 1091 in ki so kot vir, ne pa kot formo, uporabljala Reginovo kroniko in njeno nadaljevanje, *Annales Altahenses* in ustno izročilo.⁷ Iz Anonimovih Gest nas zanimajo predvsem štiri poglavja: c. 44 *De insula Danubii*, c. 50 *De devastatione Panonie*, c. 51 *De duce Menumort* in c. 53

* Ta razprava je bila leta 1984 nagrajena s Prešernovo nagrado za študente Filozofske fakultete. Mentorju prof. dr. Bogu Grafenauerju se za pomoč in nasvete najiskreneeje zahvaljujem.

¹ G. Fasoli, *Le incursioni Ungare in Europa nel secolo X*, Firenze 1945, 19.

² Vsi madžarski viri za časa Arpadovičev so zbrani v *Scriptores rerum Hungaricarum* (SRH) I, II, Budapest 1937, 1938.

³ SRH I, 33.

⁴ C. A. Macartney, *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide*, Cambridge 1953, 61 sl.; B. Hóman, *Geschichte des ungarischen Mittelalters I*, Berlin 1940, 409.

⁵ N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, 46.

⁶ B. Hóman, *Geschichte* ..., 410; C. A. Macartney, *Hungarian Historians* ..., 64.

⁷ V. Melik, *Vprašanje bitke pri Ljubljani v dobi madžarskih vpadov*, *Zgodovinski časopis* (ZC) VI/VII, 1952/53, 208; B. Hóman, *Geschichte* ..., 410; C. A. Macartney, *Hungarian Historians* ..., 67. O Anonymusu glej še predgovor k izdaji njegovih Gest, ki ga je napisal E. Jakubovich, SRH I, 15—30 in dodatek L. Szilágyi, *De aetate ac persona P. magistri, Anonymi Belae regis notarii*, SRH II, 631—634.

De suscessione Zulte ducis,⁸ v katerih gre beseda o zasedbi Panonije in o bojih s Karantanci.

Simon de Kéza, »zvesti klerik Ladislava IV.«, je napisal svoja Gesta Hungarorum med 1282 in 1285.⁹ Glavna značilnost teh Gest je, da je Madžarski kroniki najprej dodana Hunška kronika, v kateri se poudarja voga Atile, zanemarjata pa se Arpad in Štefan I. Simon de Kéza je prvi, ki nam prinaša vest o bitki pri Ljubljani. To vest zasledimo nato še v Dunajski slikani kroniki in v Budimski kroniki, ki sta v *Scriptores rerum Hungaricarum* I. objavljeni pod skupnim naslovom *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*¹⁰. Nekatere podatke sta tako Kéza kot Kronika 14. stoletja prevzeli od Anonymusa, za dobo madžarskih napadov na zahod pa sta dodala precej novih podatkov. Od teh jih je le malo točnih, neprimerno več je takih, ki so v nasprotju z dejstvi, neresnični in izmišljeni. Uporabnost teh dveh virov je tako za vesti, ki jih ne prinašata niti Anonymus niti Reginon ali kakšen drugi vir, zelo vprašljiva — prav taka pa je npr. vest o bitki pri Ljubljani, za katero se je izkazalo, da je izmišljena.¹⁰

Od nemadžarskih virov, to je od virov, ki so prvenstveno nastali v zahodni Evropi na ozemlju Frankovske države, predvsem v Italiji in Nemčiji, in ki so v glavnem imeli za tisti čas prevladujočo formo analov in kronik, je treba na prvem mestu omeniti fuldske anale (*Annales Fuldenses*). So eno od nadaljevanj državnih *Annales* regni Francorum in zajemajo zgodovino cele Frankovske države do leta 901. Glede na to, da dobro in v podrobnosti poznajo dogajanje v državi in na njenih mejah, so morali nastati v tesni povezanosti s frankovskim dvorom.¹¹ Avtorjev je bilo pet, od katerih sta nam prva dva, Einhard in Rudolf, znana po imenu, ostali trije pa ne.¹² Za nas je zlasti pomemben peti del, ki ga je napisal neki Bavarec¹³ in ki natančno opisuje dogajanja na vzhodni frankovski meji in s tem v zvezi boje Arnulfa s Svetopolkom, v katere so se vpletli tudi Madžari. Hkrati so *Annales Fuldenses* poleg kratke notice v Cedadskem evangelistaru¹⁴ edini sodoben vir, ki ve za Braslava, slovanskega kneza med Dravo in Savo, ki je, malo preden je izginil iz zgodovine (896), dobil v svoje roke še Spodnjo Panonijo in tako združil obrambo frankovske vzhodne meje proti prodirajočim Madžarom.

Za podrobnejše poznavanje madžarskih vpadov v Italijo, zlasti v prvem obdobju (okrog leta 900), je najpomembnejši vir Antapodosis cremonskega škofa Liudpranda.¹⁵ Ta je verjel, da je madžarske nesreče kriv nemški cesar Arnulf, ki naj bi poklical Madžare proti Svetopolku in jim tako odprl pot na zahod (Liudprandi Antapodosis I/13, Arnolfus interea ... cum Centebaldum Maravanorum ducem, quem supra memoravimus, sibi viriliter repugnantem debelare nequiret, depulsis his, pro dolor, munitissimis interpositionibus, quas vulgo clusas nominari praediximus, Hungariorum gentem ... in auxilium convocat.). To so kasneje prevzemali še drugi kronisti in analisti¹⁶ in tako prispevali k nastanku legende. V resnici pa je prvi poklical Madžare Svetopolk proti Arnulfu. Podatke za prvi madžarski pohod v Italijo nam daje tudi diakon Ivan v svoji *Chronicon Venetum*. Vir je iz poznejšega časa, nastal je v dobi beneškega doža Petra II. Orseola (991–1009) in ima značaj kompilacije, vendar je dovolj uporaben.¹⁷ Od pomembnejših in kompleksnejših virov za madžar-

⁸ SRH I, 88, 89, 103, 106.

⁹ SRH I, 131; C. A. Macartney, *Hungarian Historians* ... 89.

¹⁰ V. Melik, *Vprašanje bitke* ... 208; C. A. Macartney, *Hungarian Historians* ... 89, 111; glej še predgovor, ki ga je napisal Domanovszky h Kézi in Kroniki 14. stoletja v SRH I, 131, 220.

¹¹ W. Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter* I, Berlin 1885, 211.

¹² Wattenbach, *Geschichtsquellen* ... 211 sl.; N. Klaić, *Povijest Hrvata* ... 44; F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku* I, LXV; glej še M. Jansen-L. Schmitz-Kallenberg, *Historiographie und Quellen der deutschen Geschichte bis 1500*, Berlin 1914, 32, kjer je izražen dvom, da je bil Einhard prvi pisec fuldskih analov, zato pa se kot možen nadaljevalec Rudolfovega dela omenja Meginhard.

¹³ *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores* I, 395 (MGH SS).

¹⁴ F. Kos, *Gradivo* II, št. 328, str. 249, 252.

¹⁵ M. Jansen-L. Schmitz-Kallenberg, *Historiographie* ... 41; Fasoli, *Incurioni* ... 13.

¹⁶ Widukind, *Res gestae Saxonicae* I/19, MGH SS III; Ekkehardi *Chronicon universale* 888, MGH SS VI; Chronica Sigeberti Gemblacensis 893, MGH SS VI; Chronica Collecta a magno presbytero, MGH SS XVII, str. 484 itd.

¹⁷ F. Kos, *Gradivo* I, LXXIV.

ske vpade je treba omeniti še štiri. Prvi je Regino, opat iz Prüma. Njegova Kronika (Reginonis Chronicon), ki sega do leta 906, prinaša zgodovino cele Frankovske države, s poudarkom na vzhodnem delu. Zlasti pomembno je njegovo sporočilo o selitvi Madžarov iz Skitije na Donavo k letu 889. Njegovo delo je nadaljeval Adalbert, menih trierskega samostana in poznejši magdeburški škof (Continuator Reginonis). Prinaša nam pomembne podatke za madžarske vpade v zahodno Evropo vse do njihovega poraza leta 955 pri Augsburgu.¹⁸ Tretji tak pomembnejši in kompletnější vir so Widukindove tri knjige o saški zgodovini (Rerum gestarum saxoniarum libri tres), ki so bile napisane še za življenja Otona I. in so za madžarske vpade v Nemčijo najpomembnejši vir.¹⁹ Velike vrednosti so Annales Iuvavenses Maximi, ki niso tako kompleksen vir za madžarske vpade kot zgoraj omenjeni; so pa za čas do 907 zelo važen in za marsikateri podatek edini vir.⁴⁸ Poleg teh virov nam novice o madžarskih vpadih prinašajo še skoraj vsi anali in kronike tistega časa — pa čeprav je to včasih samo droben podatek: Ann. Wirzburgenses, Ann. Sangallenses maiores, Ann. Alahenses maiores, Ann. Colonienses, Ann. Augienses, Ann. Weingartenses, Ann. Alamanici, Ann. Corbeienses, Flodoardi Ann., Lupi Protospatari Ann., Anna-lista Saxo, Chronicon Svevicum universale, Herimanni Augiensis chronicon, itd.

II. Literatura

Kdorkoli, ki bi se hotel podrobneje seznaniti s problematiko madžarskih vpadov, bi bil neljubo presenečen. Po brskanju po slovenskih historičnih bibliografijah bi ugotovil, da sta doslej samo dva slovenska zgodovinarja posvetila temu vprašanju posebni razpravi. Prvi je bil Franc Kos.²⁰ Vsa svoja izvajanja je dosledno gradil na virih. Obravnaval je le čas do usodnega bavarskega poraza pri Bratislavi leta 907, za katerega je dal dober in še danes uporaben pregled. V posebnem poglavju na koncu razprave je na kratko, vendar odločno in jasno argumentirano obračunal z nekaterimi neresnicami v zvezi s to problematiko, ki so strašile po starejši slovenski historiografiji od Megiserja, Valvasorja in Schönleba dalje. Je pa treba tudi naglasiti, da so nekateri Kosovi zaključki — Slovenci naj bi zaradi »globoko ukoreninjenega sovražstva«²¹ do Nemcev (v 9/10. stoletju!), celo pomagali Madžarom pri njihovih pohodih — tudi pod vplivom časa, v katerem je Kos živel, gotovo zmotni. Na splošno je razprava kljub ponekje drugačnemu gledanju današnje historiografije na to problematiko,²² obdržala svojo veljavo in njene rezultate so upoštevali vsi kompleksni pregledi slovenske zgodovine od Josipa-Grudna²³ dalje.

Drugi slovenski zgodovinar, ki je v posebni razpravi obravnaval del te problematike, je bil Vasilij Melik.²⁴ Omejil se je na eno samo vprašanje — ali je bila za časa madžarskih vpadov pri Ljubljani neka bitka, o kateri nam poročajo kasnejše madžarske kronike (Gesta Hungarorum Simona de Kéze, Chronici Hungarici compositio saeculi XIV° ter še pet drugih virov, ki pa povsem slonijo na prvih dveh.) Po vsestranski in temeljiti analizi virov je V. Melik prišel do enakega zaključka, kot je pred njim trdil že F. Kos,²⁵ da je poročilo o bitki izmišljeno in da te nikoli ni bilo. Vendar je vrednost Melikove razprave še zlasti v tem, da je ob vprašanju te bitke na konkretnem primeru analiziral odnos ohranjenih madžarskih kronik med seboj, kakor tudi njihovo razmerje do najstarejšega madžarskega vira, neohranjenih Gesta Ungarorum (konec 11. stol.) na eni in do Reginove kronike (glavni vir neohranjenih Gest) na drugi strani. Pri tem je prišel do pomembnega zaključka: »Že načelno moramo biti nedvomno izredno skeptični do vseh vesti, ki jih za dobo navalov prinašata

¹⁸ Seznam teh vpadov glej pri V. Melik, Vprašanje bitke . . . , 210.

¹⁹ Fasoli, Incursioni . . . , 14; Jansen-Schmitz-Kallenberg, Historiographie . . . , 38 sl.

²⁰ F. Kos, Neljubi gostje pred tisoč leti, Dom in svet XIV, 1901, 146–150, 210–218; ponatis v F. Kos, Izbrano delo, Ljubljana 1982, 243–263.

²¹ F. Kos, Neljubi gostje . . . , 211.

²² B. Grafenauer, Opombe k Izbranemu delu F. Kosa v F. Kos, Izbrano delo, 317; P. Štih, Ocena: F. Kos, Izbrano delo, ZC 36, 1982, 260–264.

²³ J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Celovec 1910, 60–64.

²⁴ V. Melik, Vprašanje bitke . . . , 202–217.

²⁵ F. Kos, Neljubi gostje . . . , 215; isti, Gradivo II, 343.

Kéza in Kronika iz XIV. stoletja, pa jih ne najdemo niti v Anonymu, niti v Reginonu, niti v kakih drugih virih.«²⁶

Ljudmil Hauptmann se je madžarske zgodovine dotaknil le v toliko, kolikor je spadala v slovansko-nemško borbo za srednje Podonavje in pri tem obravnaval njihovo naselitev.²⁷ V nasprotju z ostalo historiografijo je bil L. Hauptmann mnenja, da so se Madžari v Panoniji naselili v dveh valovih. Svoje poglede na njihovo naselitev je jedrnato podal v Hrvatski enciklopediji:²⁸ »Prvi su se njihovi skupovi naselili oko 880 u »avarsko-panonskim pustinjama« između Blatnog jezera i Tise i njenih pritoka. Godine 896 došla je glavčina te se nastanila duž Tise i njenih pritoka.« K temu Hauptmannovemu prepričanju o dvojni selitvi madžarskih plemen se bomo kasneje še vrnili in podrobneje pogledali njegovo argumentiranje. Delno je te Hauptmannove rezultate upošteval tudi B. Grafenauer.²⁹

Slovensko sintetično zgodovino pisje je rezultate teh razprav upoštevalo, opozorilo pa je tudi na nekatere nove, širše vidike te problematike. Milko Kos je v svoji Zgodovini Slovencev³⁰ kratko, a jedrnato obravnaval problem madžarskih vpadov. Pri tem se je podrobneje ustavil pri vprašanju madžarskega razmerja do Frankovske in Velikomoravske države in s tem v zvezi pri madžarski naselitvi v Panonijo. Opozoril je, da pomeni naselitev Madžarov za večji del panonskih Slovencev etnično smrt, za alpske Slované pa so, gledano z narodnega vidika, ustvarili razmere, ki jih ne moremo označiti za neugodne, kajti za več kot pol stoletja so Madžari zadržali nemški kolonizacijski tok v Vzhodne Alpe. Podobno pozitivno ocenjuje madžarsko naselitev in njihove posledice za slovensko zgodovino Bogo Grafenauer.³¹ Od vseh slovenskih tekstov, ki skušajo kompleksno prikazati to obdobje in to problematiko (F. Kos, J. Gruden, M. Kos), je Grafenauerjev prikaz v njegovi Zgodovini slovenskega naroda najboljši. Ne samo, da prikaže konkreten potek zgodovinskih dogodkov, ampak hkrati opozori na globlje vzroke, ki so Madžarom omogočali, da so šest desetletji neovirano plenili zahodno Evropo. Bolj jasen nam postane bistveni vpliv Slovanov v Panoniji na to, da so Madžari po sredi 10. stoletja prešli od živinoreje k poljedelstvu. Hkrati to kaže, da slovansko prebivalstvo v Panoniji ni bilo takoj asimilirano in je bilo za Slovence dokončno izgubljeno šele po ustalitvi meje med nemško in madžarsko državo konec 11. stoletja, kar se odraža tudi v materialni kulturi.

Poleg slovenskega zgodovino pisja se je z vprašanjem madžarske naselitve in madžarskih vpadov ukvarjala tudi hrvaška historiografija; pač predvsem v zvezi z Braslavom, ki je imel svojo posest med Dravo in Savo in ki je končno tudi izginil prav v času naselitve in prodiranja Madžarov na zahod, in z boji, ki jih je z Madžari bil Tomislav, ki novih prišlekov ni samo zmagovito odbil od mej svoje države, ampak je svojo oblast razširil še na velik del Panonske Hrvatske vse do Drave.

Ferdo Šišić se je Madžarov v svojem Pregledu³² dotaknil predvsem v zvezi z razširitvijo oziroma združitvijo Dalmatinske in Panonske Hrvatske do Drave za časa Tomislava. V svojem temeljnem delu Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara³³ je ta zgornji okvir v glavnem zadržal, z navajanjem mnenj Palackega, Grota in Niederleja o vlogi, ki so jo odigrali Madžari kot popolnoma tuj element v takrat enotnem slovanskem svetu 9. stoletja, pa je plastično pokazal na različnost mnenj o tem vprašanju v starejšem zgodovino pisju. Opozoriti je treba, da F. Šišić ene in iste podatke Konstantina Porfirogeneta (De administrando imperio c. 30: Od Hrva-

²⁶ V. Melik, Vprašanje bitke..., 215.

²⁷ L. Hauptmann, Uloga Velikomoravske države u slavensko-njemačkoj borbi za Podonavlje, Rad JAZU 243, 1932, 245–247; glej še B. Grafenauer, Slovansko-nemška borba za srednje Podonavje v 9. stoletju, Razprave SAZU V, Hauptmannov zbornik, 1966, 43 sl.

²⁸ Hrvatska enciklopedija I, 1941, geslo Avstrija, 465.

²⁹ B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, Ljubljana 1965, 111; isti, Slovansko-nemška borba..., 45.

³⁰ M. Kos, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1955, 122–127.

³¹ B. Grafenauer, Zgodovina..., II, 110–124; glej še v bistvu isti, le skrajšani tekst, ki pa je opremljen s kronološko tabelo o prihodu Madžarov, istega avtorja v Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, 151–153.

³² F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda I, Zagreb 1920, 106 sl.

³³ F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 402 sl.

tov pa, ki so prišli v Dalmacijo, se je odcepil en del in zavladal nad Ilirikom in Panonijo, in oni so imeli samostalnega arhonta, ki je tudi sam pošiljal arhontu Hrvatske darove v znak prijateljstva) uporabljal za dve povsem različni stvari. Medtem ko je tekst glede odnosa Hrvatov v Panoniji do tistih v Dalmaciji za časa Tomislava pravilno koristil, je napačno, prvi del tega istega teksta, neupoštevajoč nedeljivo celoto teksta, tako v tekstnokritičnem kot vsebinskem smislu, uporabil pri reševanju naselitve Hrvatov.³⁴ Nada Klaić³⁵ glede Madžarov v okvirih, ki nas zanimajo, ne pri naša nič novega. Glavna podlaga njenemu tekstu o Madžarih je Grafenauerjeva Zgodovina slovenskega naroda, od koder je prevzela tudi zemljevid o posledicah prihoda Madžarov v Podonavje.³⁶

Tujih zgodovinskih del, ki na kakršenkoli način obravnavajo naselitev Madžarov in njihove plenilne pohode po Evropi, ne manjka. Na tem mestu je treba opozoriti le na najvažnejše pregledne, ki pa hkrati omogočajo nadaljnje poglobljanje v to problematiko. Enega prvih kompleksnih pregledov madžarskih vpadov v zahodno Evropo je dal Rudolf Lüttich.³⁷ Njegov pregled daje dovolj jasno sliko vpadov, je pa danes, vsaj glede literature, bolj ali manj zastarel. Tudi Gina Fasoli³⁸ je skušala zajeti vse znane madžarske pohode do leta 955. Pri tem je pohode obravnavala kronološko, v posebnem poglavju pa je obdelala še posebne aspekte teh pohodov, kot imena komandantov, razliko v vojaški taktiki, trajanje ekspedicij, itinerarij pohodov, nemoč barbarov pred utrjenimi mesti in gradovi itd. Omenjeno delo je nedvomno najboljše za vpade v Italijo. Dober sumaren pregled daje H. Büttner.³⁹ Prav tako odličen pregled, z bogato uporabo literature in obsežnim navajanjem virov, daje Szabolcs de Vajay.⁴⁰ Delo vsebuje zelo pregledne kronološke tabele, skice sistemov vojaških in političnih zvez in tri genealoške tabele, žal pa v ta tekst ni zajeto zadnje obdobje madžarskih vpadov od 933 (bitka pri Riadu) do 955 (bitka pri Augsburgu).⁴¹

III. Madžari in slovansko-nemška borba za srednje Podonavje

Prvič je zahodni svet spoznal Madžare leta 862, ko so kot do tedaj neznan sovražnik vdrl preko meja Vzhodnofrankovske države.⁴² Ob tem zelo skromnem sporočilu sta bila S. Vajay⁴³ in C. A. Macartney⁴⁴ mnenja, da so se ti Madžari s posredovanjem moravskega kneza Rastislava pojavili nekje na meji Panonije in pomagali Karlmanu v njegovem upor proti očetu Ludviku Nemškemu. Na drugi strani je P. Ratkoš⁴⁵ ob istem viru zagovarjal mnenje, da je ta madžarski pohod imel za cilj »spodnje ozemlje Panonije«, kjer so se križali interesi frankovske in bolgarske države. Za hrbtom tega madžarskega pohoda naj bi po Ratkoševem mnenju stal

³⁴ F. Šišić, *Povijest Hrvata* ..., 277, 405, op. 12; glej še: B. Grafenauer, *Prilog kritici izveštaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata*, *Historijski zbornik* 1–2, 1952, 14, 31, op. 96.

³⁵ N. Klaić, *Povijest Hrvata* ..., 272 sl.

³⁶ B. Grafenauer, *Zgodovina* ..., II, 112; N. Klaić, *Povijest Hrvata* ..., 271.

³⁷ R. Lüttich, *Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert*, Berlin 1910.

³⁸ Fasoli, *Incurioni* ...

³⁹ H. Büttner, *Die Ungarn, das Reich und Europe bis zur Lechfeldschlacht des Jahres 955*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*, Bd. XIX, München 1956, 433–458.

⁴⁰ Szabolcs de Vajay, *Der Eintritt des ungarischen Stämmenbundes in die europäische Geschichte (862–933)*, Mainz 1968.

⁴¹ Problematiki madžarskih vpadov razumljivo posveča veliko pozornost tudi madžarska historiografija. Vendar marsikomu izmed nas zaradi neznanja jezika njeni rezultati ne morejo služiti. Ze iz naslovov njihovih del (nemški prevodi) pa se vidi, da bi bilo za popolno poznavanje problematike treba poznati tudi ta dela. Navajam le nekaj bibliografij: *Bibliographia Hungarica*, Zusammenf. von Hung. Institut an der Universität Berlin, Berlin, Leipzig 1923; H. Gusztav, *Forschungen zur Geschichte des ungarischen Mittelalters in den Jahren 1945–1964*, *MitG* 73, 1965, 382–398; *Bibliographie der ungarischen Mittellalters in den Jahren 1945–1964*, *MitG* 73, 1965, 382–398; *Bibliographie d'Oeuvres choisies de la Science historique Hongroise 1964–1968*, *Studia Historica* 83, 1970; *Bibliographie d'Oeuvres choisies de la Science historique Hongroise, 1969–1973*, *Studia Historica* 126, 1975; G. Seewan, *Geschichtswissenschaft und Politik in Ungarn 1950–1980* (*Die Historiographie zu Mittelalter und Neuzeit*), Südost — *Forschungen* Bd. XLI, 1982; glej še bogat seznam literature pri S. Vajayu, *Der Eintritt* ..., 121–129.

⁴² Hincmari Remensis Annales, MGH SS I, 862, ... sed et hostes antea illis populis inexperti, qui Ungri vocantur, regnum eiusdem (Ludvika Nemškega) populantur; Ann. Weingartenses, MGH SS I, 863, Gens Hunnorum christianitatis nomen aggressa est; enako tudi *Annalium Alamannicorum continuatio sangalensis* prima 863, MGH SS I.

Bizanc, kajti leto pred temi dogodki je bizantinsko poslanstvo, v katerem je bil tudi Konstantin, v bližini Krima naletelo na svoji poti k Hazarom na Madžare.⁴⁶ Obe mnenji sta si po svoji vsebini precej različni, vendar je težko pritegniti tako enemu, kot drugemu, kajti na podlagi teh izredno skopih vesti se skoraj ne da sklepati kaj določenega in trdnega. Gotovo je le, da so se po tem vdoru leta 862 Madžari umaknili nazaj v svojo domovino Etelköz (medrečje med Donom in spodnjim tokom Donave in do predgorij Karpatov na severu) in za skoraj 20 let izginili iz evropske zgodovine, ko za časa Ludvika Nemškega († 876) in Karlmana († 880) niso več vdirali na ozemlje Frankovske države.

Do dvajsetih let tega stoletja so zgodovinarji mislili, da so se Madžari ponovno vključili v borbe za Podonavje šele na začetku zadnjega desetletja 9. stoletja.⁴⁷ Vendar so leta 1921 odkriti *Annales Iuvavenses Maximi*⁴⁸ spremenili to sliko dvakrat. Tako so se Madžari že leta 881 skupaj s Kovari pojavili na območju Dunajskega lesa in pred Dunajem,⁴⁹ kjer so se bojevali kot Svetopolkovi zavezniki.⁵⁰ Sklenitev moravsko-madžarskega zavezništva pa je mogoče celo diplomatski uspeh Metoda,⁵¹ ki se je nekako v tistem času srečal nekje ob Donavi z neznanim madžarskim velikašem.⁵² Hkrati pa so ti na novo odkriti anali rehabilitirali Arnulfa, saj sedaj vemo, da je bil Svetopolk tisti, ki je odprl Madžarom pot na zahod (glej op. 16).

Prav s temi boji se je začelo zadnje, odločilno dejanje slovansko-nemškega boja za srednje Podonavje, ki je trajalo približno dvajset let in ki je pripeljalo do zloma Velikomoravske države in do naselitve Madžarov v Panonijo. Ob teh bojih je pomembno vlogo igrala tudi Panonija, ob kateri se je v historični literaturi mnogokrat postavljalo in reševalo vprašanje, ali je v tem času prišlo za določeno dobo v okvir Velikomoravske države ali je le ostala v mejah Frankovske. Na tem mestu se bomo samo navidezno, kajti Madžari so v teh bojih aktivno sodelovali, oddaljili od ožje teme in si na podlagi analize virov podrobneje ogledali vprašanje pripadnosti Panonije.

Svetopolk leta 881 še ni odkrito posegel v boj, ki ga je izzval spor med dvema mogočnima bavarskima rodbinama za oblast nad Vzhodno marko, ampak je pred Dunaj poslal Madžare in njihove zaveznike Kovare. Svojo podporo je Svetopolk namenil Aribu, medtem ko je Arnulf podpiral nasprotno stran.⁵³ Že naslednje leto (882) je Svetopolk sam odkrito posegel v boj; pustošil pa je tudi že na južni strani Donave. Še huje je posegel v boj leta 883, ko je vpadel na Arnulfovo ozemlje. Vdril je v Panonijo in jo velik del opustošil z ognjem in mečem. Tudi naslednje leto (884) je ponovil pohod in prav tako žel vojaške uspehe. Panonija je bila po pripovedovanju

⁴³ Vajay, *Der Eintritt* ..., 14.

⁴⁴ C. A. Macartney, *The Magyars in the ninth Century*, Cambridge 1930, 71; podobno že E. Dümmler, *Geschichte des Ostfränkischen Reiches III*, Leipzig 1888, 441.

⁴⁵ P. Ratkoš, *Die grossmährische Slawen und die Altmagyaren*, Zbornik *Das Grossmährische Reich*, Prag 1966, 231.

⁴⁶ Vita Constantini c. VIII, 23 v F. Grivec-F. Tomšič, *Constantinus et Methodius Thessalonicenses*, Fontes. Radovi staroslovenskog instituta 4, Zagreb 1960, 110, 185.

⁴⁷ Npr. Dümmler, *Geschichte* ..., III, 442; I. A. Fessler, *Geschichte von Ungarn*, Leipzig 1867, 51; M. Büdinger, *Oesterreichische Geschichte I*, Leipzig 1858, 201 sl.; F. Kos, *Neljubi gostje* ..., 146, 147; isti, *Cesar Arnulf kot vladar po slovenskih deželah*, Izbrano delo, 222 sl.

⁴⁸ MGH SS XXX/2; E. Klebel, *Eine neue aufgefundene Salzburger Geschichtsquelle*, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde LXI, 1921, 1–22.

⁴⁹ *Ann. Iuvavenses Maximi* 881, *Primum bellum cum Ungaris ad Weniam. Secundum bellum cum Cowaris ad Culmite*.

⁵⁰ Da so bili Madžari leta 881 zvezani s Svetopolkom in ne z Arnulfom, se vidi že iz teksta samega. V bavarski analistiki 9. stoletja pomeni »bellum cum aliquo« zmeraj boj proti nekomu in ne vojaškega zavezništva: Vajay, *Der Eintritt* ..., 16.

⁵¹ Tako Vajay, *Der Eintritt* ..., 16. To vprašanje ostaja bolj ali manj odprto. Kot vemo, je bil Metod leta 880 še v Rimu (VM c. XII), od koder se je vrnil na Moravsko. Odtod ga je pot vodila v Carigrad, kjer se je srečal z Mihaelom III. (VM c. XIII). Če so VM pisana strogo po kronološkem redu, kar ni povsem zanesljivo, se je Metod lahko šele po obisku v Carigradu srečal z Madžari ob Donavi (VM c. XVI). Tu pa se postavlja vprašanje, ali je lahko Metod v tako kratkem času (880–881) opravil tako dolgo pot in ali se ni mogoče srečal z Madžari šele po 881?

⁵² Vita Methodi c. XVI, 1; Grivec-Tomšič, *Fontes*, 165, 235. Latinski prevod: Cum autem in partes Danubians venisset rex Ungaricus, voluit illum (Metoda) videre. Vajay, *Der Eintritt* ..., 16, op. 25, ki domneva, da je bil ta madžarski velikaš veliki knez Kurszán, ima prevod tega mesta po: A magyar honfoglalás kútfor, 354–355 in je malo drugačen: Cum vero rex Ungrorum in regiones Danubii veniret, videre eum voluit.

⁵³ Glej F. Kos, *Gradivo* II, 264, 267, 268.

vira po poltretjem letu vojskovanja povsem opustošena od Rabe do meje Vzhodne marke. V dogodke na meji je končno posegel sam cesar Karel III., ki je sklenil s Svetopolkom, kateri mu je prisegel zvestobo, mir. Naslednje leto sta sklenila mir še Svetopolk in Arnulf.

Češko in slovaško zgodovinopisje je že od Václava Novotnega⁵⁴ videlo v teh dogodkih dovolj dokazov za trditev, ki tudi danes prevladuje v njihovem zgodovinopisju,⁵⁵ da je Svetopolk v tej vojni zasedel, če že ne vso, pa vsaj velik del Panonije. Trditev, da je Svetopolk v letih 882/84 zasedel Panonijo do Drave in jo obdržal v svojih rokah vse do svoje smrti leta 894 oziroma do leta 896, ko se tam kot dux že pojavlja Braslav, dokazujejo (zlasti Lubomír Havlík⁵⁶):

- 1) S Svetopolkovimi vojaškimi uspehi v vojni 881—884.
- 2) Z označbo, da je ležal Mons Comianus ob reki Tulln na meji Bavarcev in Slovanov.
- 3) Z razlago, da je vazalna prisega (fidelitas) Svetopolka Karlu III. veljala samo za Panonijo, oziroma, da je Svetopolk prisegel Karlu III. ne kot cesarju zahodnega imperija Romanorum, ampak kot najvišjemu posvetnemu predstavniku universum Christianum Romanum na zahodu.
- 4) S sporočilom iz leta 892, da je moralo med Arnulfovo vojno s Svetopolkom Arnulfovo poslanstvo potovati k Bolgarom po rekah Odri, Kolpi in Savi, ker severnejše kopne poti zaradi »insidiae« Svetopolka niso bile varne.
- 5) Z domnevnim molkom o Arnulfovem gospostvu nad Panonijo po letu 884.
- 6) S sporočilom Konstantina Porfirogeneta o pripadnosti Srema, s tem pa tudi Spodnje Panonije, k Velikomoravski.
- 7) Pripadnost prostora južno od Donave, med spodnjo Rabo, Bakonjskim gozdom in rečicama Sárvíz in Sió, k Velikomoravski že od začetka 9. stoletja dokazujejo s tem, da za to ozemlje ni oziroma se niso ohranile nikake frankovske listine ali drugi viri, ki bi govorili o frankovski ureditvi v tem prostoru (darovnice!). In končno naj bi moravsko oblast v Panoniji dokazovale tudi arheološke najdbe, ki izpričujejo prisotnost moravskega elementa.⁵⁷

Kaj pravijo viri?

Annales Fuldenses, Pars V., Anno 884, MGH SS I

(882) 1) Igitur eodem anno, quo illi pueri praedictum comitem, id est Erbonem, a rege commendatorium exsortem fieri honorum impetraverunt, Zuentibaldus, dux Maravovnum, plenam doli et austuciae cerebrum, non immemor utique, quanta ab antecessoribus istorum puerorum cum gente sua, usque dum ad illos terminum Baioariorum praetenderunt, passus sit mala, insuper etiam amicitiae ac iuramenti, quae cum Erbone iniit pepigitque, ad hoc vindicare proficiscitur et perfecit. 2) Nam de septentrionali parte Histri fluminis apprehenso Werinhario, de pueris Engilschalhi — qui tres habuit — mediocri, Vezziloni quoque comiti, qui illorum propinquus erat, dextram manum cum lingua, et — monstrum simile — verenda vel genitalia, ut nec signaculo desistente, absciderunt... 3) Exercitus scilicet iusu ducis igne devastat

⁵⁴ V. Novotný, *Ceské Dějiny I/1*, Praga 1912, 387 sl.

⁵⁵ L. Havlík, *Uzemní rozsah Velikomoravské říše v době posledních let vlády krále Svatopluka*, Slovanské studie III, 1960; isti, *K otázce karolinské kolonisace a slovanského osídlení Dolních Rakous v 9. stol.*, Slovanské hist. studie III, 1960; isti, *Velká Morava a Franská říše*, Historické studie VIII, 1963; isti, *Die alten Slawen im österreichischen Donaugebiet*, Oesterreich in Geschichte und Literatur 9/4, 1965; isti, *The Relationship between the Great Moravian Empire and the Papal Court in the Years 880—885 A. D.*, Byzantino-slavica 26, 1965; isti, *Panonie ve svetle franských pramenů 9. století*, Slavia Antiqua 17, 1970; P. Ratkoš, *Die Grossmährische Slawen und die Altmagyaren*, Zbornik Das Grossmährische Reich, Prag 1966; V. Vaneček, *Ueber die Aussenpolitik des mährischen Staates in den vierziger- bis achtziger Jahren des IX. Jahrhunderts v istem zborniku*; B. Dostál, *Das Vordringen der grossmährischen materiellen Kultur in die Nachbarländer*, Zbornik Magna Moravia, Praga 1965. Enako mnenje npr. zagovarjajo tudi komentarji pod črto v izdaji virov za zgodovino Velikomoravske države: *Magnae Moraviae Fontes Historici I* (MMFH I), *Annales et Chronicae*, Praga — Brno 1966 itd. Eno redkih izjem v njihovem zgodovinopisju predstavlja J. Dekan, *Prispevek k otázce politických hranic Vel'kej Moravy*, *Historica Slovaca V* (Eisnerov sborník), 1948, ki je zagovarjal mnenje, da se meja Velikomoravske države ni premaknila preko Donave.

⁵⁶ L. Havlík, *Uzemní rozsah* ...; isti, *Panonie ve svetle franských pramenů* ...

⁵⁷ Glej B. Grafenauer, *Ob 1100-letnici slovanske rokopisne knjige*, ZČ 17, 1963, 191; isti, *Grossmähren, Unterpannonien und Karantanien*, Zbornik Das Grossmährische Reich, Prag 1966, 388.

omnia; insuper ultra Danubium missis spiculatoribus, ubicumque proprietates vel substantia praedictorum fit puerorum, igni tradita sine mora est; hoc scandalum antefacti puerilis consilii spacio unius anni sentitur. (883) 4) Hinc equidem non confidentibus a rege pueris aliquid boni propter delictum quod in Erbone commiseret, recesserunt, statueruntque fieri homines Arnulfi, Karlmanni regis filii, qui tunc Pannoniam tenuit... 5) Itaque dux (Svetopolk), nam diu collectis ex omni parte Sclavorum copiis, cum magno exercitu invadit Pannoniam, inmaniter ac cruentius more lupi mactat, igne et ferro maximam partem devastat, dedit et consumit... 6) Quo peracto dolore per antefactum puerile consilium, spacio unius anni, dux cum exercitu suo non laesus remeavit in sua. (884) 7) Caeterum vero instanti anno, quo ista computavimus, iterum dux coagulata multitudo, hostiliter in Pannoniam hostilem exercitum infert, ut si quid antea remaneret, nunc quasi ore lupi per totum devorasset. 8) Tanta enim multitudine in isti itinere pollebat, ut in uno loco ab ortu usquead vesperum lucis exercitus eius praeterire cerneretur. 9) Cum tanta enim multitudine in regno Arnolphi per 12 dies exspoliando versabatur, demum, prout voluit, prospere reversus est, postea vero missa quadam exercitus sui parte supra Danubium. 10) Quod audientes filii Willihelmi et Engilscalchi qui maiores natu erant, Megingoz et Papo, quibusdam Pannoniorum secum assumptis, contra illos incaute venerunt; sed tamen pugnam certaminis inierunt non utilem, nam ad illos victoria concessit. 11) Isti fugae praesidium quarentes Megingoz et Papo, in flumine qui dicitur Hraba vitam finire; frater vero Bertholdi comitis cum aliis quamplurimis a Sclavanis tentus est... 12) Vituperarunt autem pacem, qua conservata Pannonia conservata est, qua vero vitata, per spacium tantum isto continuatim tercio anno dimidio instanti Pannonia de Hraba flumine ad Orientem tota deleta est. 13) Servi et ancillae cum parvulis suis consumpti sunt, primoribus quibusdam tentis, quibusdam occisis, et, quod turpius erat, truncatis manu, lingua, genitalibus, remissi sunt... 14) Imperator per Baioariam ad Orientem proficiscitur, veniensque prope flumen Tullinam, Monte — Comiano colloquium habuit. (Ann. Fuld. pars IV, anno 884: Imperator in terminis Noricorum et Sclavorum cum Zwentibaldo colloquium habuit...) 15) Ibi inter alia veniens Zuentibaldus dux cum principibus suis, homo, sicut mos est, per manus imperatoris efficitur, contestatus illi fidelitatem iuramento, et usque dum Karolus vixisset, nunquam in regnum suum hostili exercitu esset venturus...

Ad 1. O Svetopolku nam frankovski viri nikoli ne poročajo, da bi zasedel Panonijo. Vemo samo, da je v letih 882—884 trikrat vdrl preko Donave v Panonijo in jo pustošil. Že sama narava teh pohodov (3* Exercitus... iussu ducis igne devastat omnia; 5 inmaniter ac cruentius more lupi mactat, igne et ferro maximam partem devastat, dedit et consumit; 12 Pannonia de Hraba flumine ad Orientem tota deleta est; 13 Servi et ancillae cum parvulis suis consumpti sunt, primoribus quod turpius erat, truncatis manu, lingua, genitalibus, remissi sunt...) ima bolj plenilni oziroma maščevalni, kot pa osvajalni značaj.⁵⁸ Spomin na ta Svetopolkova pustošenja pa je živel še leta 900, kar že samo po sebi dokazuje, da ni šlo za njegovo ozemlje.⁵⁹ Poleg tega se iz vira jasno vidi, da je v času bojov Donava ves čas tvorila mejo (2... de septentrionali parte Histri fluminis; 3 ultra Danubium missis spiculatoribus; 9 missa quadam exercitus sui parte supra Danubium) in da se je Svetopolk vedno vračal domov, na svoje (6... remeavit in sua; 9... reversus est). O kakšni zasedbi Panonije ni v viru niti besedice.

Pri teh Svetopolkovih pustošenjih najverjetneje ni trpela cela Panonija, ampak je težišče Svetopolkovih akcij moralo biti v Zgornji Panoniji, kajti le-ta je bila po

* Stevilka stavka v zgoraj citiranem viru.

⁵⁸ L. Hauptmann, Uloga Velikomoravske države..., 244, je lepo označil to Svetopolkovo vojskovanje kot brezsmiselno borbo, ki se ni vodila za obrambo Svetopolkove samostojnosti, ampak v korist osebnih zadev nekaterih nemških grofov.

⁵⁹ Pismo bavarskih škofov papežu Ivanu IX. (F. Kos, Gradivo II, 324; isti, Spomenica tisočletnice Metodove smrti, Ljubljana 1885, 21 sl.): Ipsi (Moravani) Ungarorum non modicum multitudinem ad se sumpserunt, et more eorum capita suorum pseudochristianorum penitus detonderunt et super nos Christianos immiserunt; atque ipsi supervenerunt et alios captivos duxerunt, alios occiderunt, alios ferina carcerum fame et siti perdidierunt, innumeros vero exito deputarunt et nobiles viros ac honestas mulieres in sevitium redegerunt, ecclesias Dei incenderunt et omnia aedificia deleverunt; ita ut in tota Pannonia, nostra maxima provincia, tantum una appareat ecclesia. Slovenski prevod tega dela pisma glej v B. Grafenauer, Zgodovina... II, 110. Bavarski škofje se pritožujejo nad Svetopolkovim pustošenjem Panonije, kar se lahko nanaša samo na leta 882/884. Nikjer ne omenjajo, da bi si Svetopolk prisvojil Panonijo, čeprav bi bil nedvomno to hujši očitek. B. Grafenauer ob 1100-letnici..., 194; isti, Grossmähren..., 388; E. Dümmler, Ueber die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches unter den Karolingern (795—907), Archiv für Kunde österreichischer Geschichte — Quellen 10, 1853, 62.

poltretjem letu vojskovanja vsa uničena.⁶⁰ Tudi vojska, ki sta jo vodila Megingoz in Papo, je bila poražena od Svetopolkovih čet v Zgornji Panoniji, saj sta oba poveljnika na begu v Spodnjo Panonijo utočila prav v mejni reki Rabi (Ann. Fuld. 10). Tudi zaradi teh dejstev je misel o zasedbi cele Panonije do Drave zmotna.

Ad 2. V bližini Mons-Comianusa (Ann. Fuld. 14) je ležala meja med bavarsko Vzhodno marko in Velikomoravsko državo severno od Donave in zato ni potrebno konstruirati nove, južno od Donave.⁶¹

Ad 3. Leta 884 se je Svetopolk v prav tako zagonetnih okoliščinah kot deset let prej v Forchheimu (874) odrekel politični neodvisnosti. Fuldski anali o tem dovolj jasno in brez vsakega dvoma poročajo: Svetopolk se je poklonil cesarju Karlu III. in mu prisegel vazalno zvestobo (Ann. Fuld. 15). In vendar so se prav ob teh vrsticah ustavljali mnogi zgodovinarji in se spraševali, kako je mogoče, da bi Svetopolk, ki je tri leta zmagoval in kateremu se Arnulf nikakor ni mogel postaviti v bran, naenkrat pokleknil pred že tako razmajanim cesarstvom. Tako sta že Marquart in za njim Novotný⁶² domnevala, da se je vazalna prisega nanašala predvsem na Panonijo, katero naj bi Svetopolk ob priliki sklenitve miru 884 dobil od Karla III. v fevd. V. Vaneček⁶³ je to domnevo spremenil že kar v trditev, ko pravi, da se je Svetopolkova prisega nanašala samo (in ne predvsem) na Panonijo. Vendar je treba pri interpretaciji izraza »fides« upoštevati dejstvo, da gre pri tem za »izraz frankovske teorije o razmerju frankovskega vladarja do knezov sosednjih slovanskih kneževin«.⁶⁴ Zato smisla samih izrazov ni mogoče interpretirati v smeri, ki bi bila avtorju vira tuja. Prav to pa bi storili, če bi trdili, da se izraz fides ob Svetopolkovi prisegi zvestobe Karlu more nanašati le na Svetopolkovo vazalno posest znotraj frankovske države, ki naj bi jo predstavljala Panonija, medtem ko za Velikomoravsko prisega ne bi veljala.

Niso pa ti zgodovinarji opazili, da je mir, sklenjen leta 884, tudi brez Svetopolkovih teritorialnih osvojitvev pomenil zanj velik uspeh, kajti vazalna prisega je bila za Svetopolka v bistvu brez vrednosti, saj se je poslej prvič tudi formalno osvobodil vseh obveznosti, razen vzdrževanja miru na frankovski meji, medtem ko je dotlej plačeval poseben davek (census).⁶⁵ Navidezno ponižanje je torej pomenilo Svetopolkovo zmago, ob kateri se je pokazala Karlova nemoč, ki je končno pripeljala do njegove odstavitve po Arnulfu leta 887, in vsa formalnost Svetopolkove vazalne prisege. Prav tako pa seveda cesar ni mogel podeliti Panonije Svetopolku, kajti fevd ni bil prost.⁶⁶ Leta 885 sta sklenila mir še Arnulf in Svetopolk. Med obema vojvodama se je vzpostavil poseben, da ne rečemo prijateljski odnos, ki je trajal do leta 891 in ki bi ga Svetopolkova zasedba Panonije na račun Arnulfa popolnoma izključila. Tako je Arnulf leta 890 prepustil češka plemena pod Svetopolkov vpliv,⁶⁷ mogoče celo ob njunem prijateljskem srečanju v kraju Omuntesperch.⁶⁸ Prav tako se zdi, da je s tem razmerjem zvezana tudi odstranitev Metodovih učencev ter slovanske cerkve na Moravskem leta 887 in podpiranje Vihinga, škofa v Nitri, ki je bil

⁶⁰ Ann. Fuld. 884, Pannonia de Hraba flumine ad Orientem tota deleta est. Oriens je seveda Vzhodna marka (Marcha Orientalis), ki je bila na zahodni meji Zgornje Panonije. Češkoslovaški zgodovinarji so to mesto vira spremenili v: Pannonia de Hraba flumine ad orientem tota deleta est, MMFH I, 115, kar jim pomeni, da je bila uničena Panonija vzhodno od Rabe (Spodnja Panonija!). Tako že Novotný, České Dějiny, 388.

⁶¹ B. Grafenauer, Ob 1100-letnici ..., 194; isti, Grossmähren ..., 389.

⁶² J. Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, Leipzig 1903, 118; Novotný, České Dějiny, 391.

⁶³ Vaneček, Ueber die Aussenpolitik ..., 296.

⁶⁴ B. Grafenauer, Ob 1100-letnici ..., 194.

⁶⁵ Ann. Fuld. ad a. 874.

⁶⁶ B. Grafenauer, Ob 1100-letnici ..., 195; isti, Grossmähren ..., 386.

⁶⁷ Reginonis Chronicon 890, MGH SS I, Arnulfus rex concessit Zuendibolch Marahensium Sclavorum regi ducatum Behemensium, qui hactenus principem suae cognationis ac gentis super se habuerant Francorumque regibus fidelitatem promissam inviolato foedere conservaverant ...

⁶⁸ Ann. Fuld. ad a. 890, ... rex (Arnulf) Pannoniam proficiscens generale conventum cum Zwintiboldo duce loco, quem vulgo apelatur Omuntesperch, habuit. Kraj je verjetno identičen s krajem, ki se leta 791 omenja v Ann. Maximiniani, MGH SS XIII, In Pannoniam ultra Omundesthorf.

tesno povezan z Arnulfom in ki je po izbruhu novih sovražnosti leta 892 postal »archicancellarius« na Arnulfovem dvoru.⁶⁹

Lubomir Havlík je potem, ko je dal prav B. Grafenauerju, da srečanje Karla in Svetopolka leta 884 ni moglo biti v zvezi s podelitvijo Panonije Svetopolku v fevd,⁷⁰ iskal novo razlago pomena besede »fides«. Tako naj bi Svetopolk prisegel Karlu III. le kot posvetnemu predstavniku »universum Christianum Romanum« in ne kot cesarju, kajti Karel je bil kot cesar hkrati tudi najvišji posvetni predstavnik in protektor krščanskega univerzuma na zahodu.⁷¹ Leta 880 je papež Ivan VIII. v buli »Industriae tuae« sprejel Svetopolka pod direktno zaščito Sv. Petra.⁷² Tako Svetopolk ni imel nad seboj nobene posvetne avtoritete — niti frankovskega cesarja, niti kakšnega drugega vladarja. Zato po mnenju Havlíka Svetopolk ni mogel poklekniti pred Karlom kot vazal pred seniorjem, ker mu pač ni bil podložen, ampak je pokleknil pred njim samo kot pred najvišjim posvetnim predstavnikom krščanske cerkve na zahodu. Vendar pa pri tem papeževem jamstvu ostaja zelo vprašljivo, v kakšni meri je imela ta garancija Svetopolku realno naravo in v koliko ne predstavlja bolj teoretičnega postulata, kot pa neko realno razmerje sil.⁷³ Sploh pa se taka Havlíkova formulacija ne dotika vprašanja prihoda Panonije v okvir Velikomoravske države, marveč obratno, vprašanja samostojnosti Velikomoravske države.

Ad 4) Eno temeljnih opor v dokazovanju kontinuitete Svetopolkove oblasti v Panoniji od 884 do 894 oziroma 896 vidijo češki zgodovinarji v sporočilu fuldskih analov iz leta 892. Takrat naj bi Arnulfovo poslanstvo k bolgarskemu kralju Vladimirju zaradi negotovosti oziroma ogrožanja kopnih poti s strani Svetopolka v Panoniji potovalo južneje, po rekah Odri, Kolpi in Savi. Svetopolkovo ogrožanje teh poti jim je zadosten dokaz o njegovi oblasti v Panoniji.⁷⁴ Podrobnejši pregled vira to mnenje zavrača.

Ann. Fuldenses ad annum 892

A) Inde Orientem proficiscitur (Arnulf), sperans ibi Zuentibaldum ducem obviam habere; sed ille more solito ad regem venire rennuit, fidem et omnia ante promissa mentitus est. Inde rex irato animo in Hengistfeldon cum Brazlavone duce colloquium habuit, ibi inter alia quaerens tempus et locum, quomodo possit terram Maravorum intrare; consultum est enim, ut tribus exercitibus armatis regnum illud invaderet.

B) Rex equidem, assumptis secum Francis, Baiuariis, Alamannis, mense Iulio Maravam venit. Ibi per quatuor ebdomadas cum tanta multitudine, Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastandam versabatur,

C) missos etiam suos inde ad Bulgarios et regem eorum Laodomur ad renovandam pristinam pacem cum muneribus mense Septembri transmisit, et, ne coemptio salis inde Maravanis daretur, exposcit. Missi autem propter insidias Zuentibaldi ducis terrestre iter non valentes habere, de regno Brazlovonis per fluvium Odagra usque ad Gulpam, dein per fluente Save fluminis navigio in Bulgaria perducti.

V prvem delu (A) vidimo, da se je Arnulf temeljito pripravil na boj s Svetopolkom, ko se je po pogovorih s Braslavom odločil, da bo kar s tremi vojskami vdrl na njegovo ozemlje (regnum). Poleg tega je za to svojo vojno angažiral še Madžare, ki so deset let prej sodelovali na Svetopolkovi strani proti Arnulfu. Pa ne samo to. Leto prej (891) je Arnulf najprej sklenil mir s Svetopolkom ter si tako zavaroval hrbet, da je nato istega leta odločilno premagal Normane na reki Dyli.⁷⁵ Sedaj, ko je imel

⁶⁹ B. Grafenauer, *Slovansko-nemška borba* ..., 37; E. Mühlbacher, *Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern (751–918)*, Innsbruck 1899, št. 1900 (1849) in str. LXIV; Dümmler, *Geschichte* ... III, 483.

⁷⁰ L. Havlík, *Panonie ve světle franských pramenů* ..., 27.

⁷¹ L. Havlík, *Panonie ve světle franských pramenů* ..., 28; isti, *The Relationship* ..., 109, 113; isti, *Zur politischen Stellung Grossmährens in europäischen Raum, Oesterreich in Geschichte und Literatur* 11, 1967, 246–256.

⁷² ... contemptis aliis saeculi huius principibus beatum Petrum ... elegisti.

⁷³ V. Vaneček, *Ueber die Aussenpolitik* ..., 294.

⁷⁴ Novotný, *České Dějiny*, 413; L. Havlík, *Uzemní rozsah* ..., 67–72.

⁷⁵ *Ann. Fuld. ad a. 891*.

pomirjen sever države, se je odločil obračunati še s Svetopolkom. Tri vojske (B), cesarjeva z zahoda, Braslavova z juga in madžarska z vzhoda so vdrle meseca julija na Moravsko in jo mesec dni — nekje do avgusta — pustošile. Vir do tu ne pušča nobenega dvoma. O kakšni Svetopolkovi oblasti v Panoniji ne more biti govora. Arnulf je hotel napasti ozemlje Moravcev (A). Že v naslednjem stavku pa izvemo, da ta »terra Maravorum« pomeni samó Moravsko (B), ne pa tudi morebitne Panonije, ki naj bi mogoče spadala v okvir moravskega ozemlja.

Naenkrat pa pisec vira, potem ko je z vso ognjevitostjo opisal Arnulfovo pustošenje po Moravskem (B), kar sredi stavka, z ostrim rezom prekine svojo pripoved in pod (C) nam pripoveduje povsem drugo zgodbo, zgodbo o Arnulfovem poslanstvu meseca septembra k Vladimirju, očitno v težnji po iskanju novih zaveznikov proti Svetopolku, ki daje medlo slutiti, da je v vojni moral nastati preobrat. Kajti julija in morda še del avgusta zmagoviti Arnulf sedaj v septembru že prosi za pomoč Bolgara Vladimirja. Samo v tej luči, ki je morda združena s Svetopolkovo protiofenzivo, lahko razumemo, zakaj je Arnulfovo odposlanstvo plulo po Odri, Kolpi in Savi do Bolgarije. In če je Svetopolk bil v Panoniji, je lahko bil samo od septembra 892 dalje. Pa še to le za kratek čas, kajti v naslednjem letu, verjetno kmalu po koncu zime, ki za vojskovanje ni primerna, je Arnulf zopet napadel Svetopolkov regnum.⁷⁶ O kakšni Svetopolkovi oblasti v Panoniji bi težko govorili, bolj nas to njegovo morebitno zadrževanje v Panoniji spominja na ono, iz let 882—884.

V zvezi s sporočilom vira o teh dogodkih je treba opozoriti še na dva momenta. Prvo opozorilo velja besedici *insidia* v viru, kajti odposlanci prav zaradi »*insidias Zuentibaldi ducis terrestris iter non valentes habere*«. Beseda *insidia* pomeni: zaseda, lokavstvo, prevara, nevarnost,⁷⁷ kar v vsakem primeru pomeni, da so bile ceste v Panoniji pod kontrolo Svetopolka. S tem pa ni rečeno, da je bilo to ozemlje priključeno k Velikomoravski. Tudi Madžari so nekaj kasneje s svojimi pohodi napravili ceste v Lombardiji tako negotove, da je bila povezava med Italijo in Bavarsko praktično pretrgana — seveda pa to ne pomeni, da je bila Lombardija osvojena s strani Madžarov.⁷⁸

Drugič. Pod (C) nam vir bolj na splošno govori o Arnulfovem poslanstvu, kar naenkrat pa zasledimo prav neverjeten detajl, pravi kroki poti odposlanstva. Še bi razumeli, če bi pisec napisal, da je odposlanstvo zaradi Svetopolkovega ogrožanja potovalo po Savi. Toda on nam pred tem sporoča, da je potovalo še po Odri in Kolpi. Pogled na zemljevid nas takoj prepriča, kakšna podrobnost je to. Odra je rečica, da ne rečemo potok, ki teče zahodno, a vzporedno s Savo po Turopoljskem polju in je sploh vprašljivo, koliko je plovna. Zahodno od Siska se izliva v Kolpo; po Kolpi pa je nato le nekaj kilometrov do Save. Veliko bolj razumljivo bi bilo, če bi odposlanstvo plulo direktno po Savi. Na drugi strani se lahko vprašamo, kako je pisec analov, ki je živel nekje na Bavarskem, vedel za tako podrobnost. Vsekakor je to zanimiv detajl, ki postavlja sporočilo vira v neko novo, morda vprašljivo luč.

Ad 5. Nikakor ni res, da nam viri ne govorijo o Arnulfovi oblasti v Panoniji po letu 884. Med vojno 882/884 se Arnulf izrecno omenja kot gospodar Panonije (Ann. Fuld. 884, Arnulfi ... qui tunc Pannoniam tenuit), Svetopolkovo pustošenje se leta 884 vrši »in regno Arnolfi«. Po neki kroniki se imenuje Arnulf leta 885 vojvoda Karantanije in Panonije, Svetopolk ka moravski vojvoda.⁷⁹ O Arnulfovi oblasti v Panoniji nam končno najboljše pričajo tri listine, ki jih je Arnulf izdal v Mosaburgu — Blatenskem kostelu ob Blatnem jezeru: 13. marca 888 svojemu ministerialu Eponu, 19. marca 888 salzburškemu duhovniku Sigipoldu in 20. januarja 889 ka-

⁷⁶ Ann. Fuld. ad a. 893, Arrepto itaque rex (Arnulf) itinere, iterum regnum Zuentibaldi ducis ingreditur cum exercitu, maxima parte illius regionis exspoliata ...

⁷⁷ E. Habel, *Mittelaltersliche Glossar*, Paderborn 1931: *insidia* = *Hinterhalt*, *Hinterlist*; F. Bradač, *Latinsko-slovenski slovar*, Ljubljana 1937.

⁷⁸ Vajay, *Der Eintritt* ..., 21, op. 41.

⁷⁹ Herimanni Augiensis *chronicon* 885, MGH SS V, *Pax inter Arnulfum, Carentani et Pannoniae ducem, et Zuentibaldum Marahensem ducem confirmatur*.

planu Elolfu.⁸⁰ F. Kos, E. Mühlbacher, E. Dümmler in L. Havlík⁸¹ so tu omenjeni Mosaburc (Mosapuhrc, Mosaburg) enačili z Možberkom nad Vrbskim jezerom na Koroškem ter se pri tem sklicevali na Reginona:⁸² »concessit autem idem rex Arnolfo Carantanum... in quo situm est castrum munitissimum, quod Mosapurch nuncupatur, eo quod palude impenetrabili locus vallatus difficillimum adeuntibus prebeat accessum«. Vendar pa ta opis pri Reginonu lepo ustreza opisu Blatenskega kostela v *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*⁸³ in resničnim geografskim razmeram ob Zali. To, da Regino postavlja Blatenski kastel v Karantanijo, pa je odsev zavesti o pripadnanju Panonije širši skupnosti Karantancev, katere podlago predstavlja močan kolonizacijski tok iz Karantanije v Panonijo po končanih obrskih vojnah v prvem desetletju devetega stoletja.⁸⁴ Čim dlje gremo v 9. stoletje, več je teh sledi. Tako se že leta 819 imenuje panonsko ozemlje severno od Drave *Carantanorum regio*.⁸⁵ Avtorju *Konverzije* je zgodovina Panonije le del zgodovine Karantanije, čeprav zajema panonska zgodovina kar 5 od 12 poglavij »karantanskega« teksta.⁸⁶ Tudi Metod, ki je odšel iz Panonije na Moravsko, po viru — *Excerptis de Karentanis-fugatus a Karentanis partibus intravit Moraviam*.⁸⁷ Madžari, ki so se naselili v obrsko pustinja med Tiso in Donavo, so napadali na zahodu Karantance, na severu Moravane in na vzhodu Bolgare.⁸⁸ Tudi po tem je jasno, da je Karantanija zajemala panonsko ozemlje. Nenazadnje nam to potrjuje geografija kralja Alfreda za čas okoli 880: »Moravani imajo na zahodu Turingije in Čehe in polovico Bavarcev; in južno od njih je na drugi strani Donave dežela Karantanija južno od gora, ki se imenujejo Alpe... Na vzhodu Karantanije, onkraj pustinje je dežela Bolgarija«. ⁸⁹ Pustinja je seveda ozemlje med Tiso in Donavo (*Pannoniorum et Avarum solitudines*) in Donava tako omejuje Karantanijo po tem opisu na severu in vzhodu.

Ad 6) Sporočilo Konstantina Porfirogeneta o pripadnosti Srema k Velikomoravski je ob naslonitvi na J. Marquarta⁹⁰ razrešil Ljudmil Hauptmann.⁹¹ Konstantin Porfirogenet si namreč ob tem vprašanju v 13., 40. in 42. poglavju *De administrando imperio* prihaja v nasprotje. Kot je ugotovil L. Hauptmann, nam rešitev in razumevanje teksta prinese naslonitev na podatke iz zgodovine sv. Metoda. V pismih papeža Ivana VIII. se je Metod imenovan tako nadškof panonske kot moravske cerkve.⁹² Cerkevna geografija je torej brez težav raztegnila Moravsko tudi na Spodnjo Panonijo. Cerkvonoslovanski književnosti je bila ta večja, raztegnjena Moravska dobro znana. Žitje sv. Metoda imenuje cesto od Carigrada do izliva Save v Donavo »moravsko pot«. Žitje sv. Nauma prišteva Spodnjo Panonijo Moravski in bolgarska legenda oznanja isto, ko imenuje Metoda moravskega škofa, a njegovo cerkveno okrožje panonsko. Bizantinska (Konstantinova) Velika Moravija je tako združevala na temelju Metodovega delovanja Svetopolkovo državo in Kocljevo Panonijo, tako

⁸⁰ F. Kos, *Gradivo* II, 285, 286, 293.

⁸¹ F. Kos, *Cesar Arnulf*..., 223, 228, 229; Mühlbacher, *Die Regesten*..., 1784 (1736); E. Dümmler, *Geschichte*..., III, 299; L. Havlík, *Panonie ve svetle franských praměnu*..., 30.

⁸² *Reginonis Chronicon* ad a. 880.

⁸³ M. Kos, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (CBC), Ljubljana 1936, c. 11: ... munimen aedificare in quodam nemore et palude Salae fluminis; c. 13: in castro Chezilonis noviter Mosapurch vocato; Ann. Fuld. 896: Urbs Paladarum; glej B. Grafenauer, *Karantanski temelji koroške vojvodine*, ZC 31, 1977, 147. Mnenje, da Reginonov Mosapurch predstavlja Blatenski kostel, je zagovarjal že H. Pirchegger, *Karantanien und Unterpannonien zur Karolingerzeit*, MfG XXXIII/1912, 309. Koroški Možberk se prvič omenja nekaj pred 1139; kot castrum pa 1150: *Monumenta historica ducatus Carinthiae* III, 1904, 704, 705, 900.

⁸⁴ B. Grafenauer, *Zgodovina*..., II, 85 sl.; isti, *Ob 1100-letnici*..., 192; isti, *Grossmähren*..., 386.

⁸⁵ Vita Hludowici imp. (819), MGH SS II: glej L. Hauptmann, *Postanek in razvoj frankovskih mark ob srednji Donavi*, *Casopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* I, 1920, 210–250.

⁸⁶ Primerjaj: Herwig Wolfram, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Wien, Köln, Graz 1979, ki meni, da je panonska *Konverzija* zavestno skrita s strani pisca v okvir karantanske.

⁸⁷ M. Kos, CBC, 140.

⁸⁸ *Reginonis Chronicon* ad a. 889.

⁸⁹ B. Kaiser, *Medieval English*, Berlin 1961⁵, 52; B. Grafenauer, *Ob 1100-letnici*..., 193.

⁹⁰ J. Marquart, *Streifzüge*..., 119.

⁹¹ L. Hauptmann, *Postanek in razvoj frankovskih mark*..., 238 sl.; isti, *Mejna grofija Spodnje-panonska, Razprave znanstvenega društva za humanistične vede* I, 1923, 322; isti, *Prihod Hrvatov*, *Buličev zbornik* (1925), 527; glej še B. Grafenauer, *Slovansko-nemška borba*..., 41.

⁹² F. Kos, *Gradivo* II, 252, 260; Methodio archiepiscopo Pannoniensis ecclesiae; Methodio reverendissimo archiepiscopo sanctae ecclesiae Marahensis.

da je *druga* segala v Srem, medtem ko so bile meje *prve* v Podonavju daleč na severu.

Ad 7. Dokazovanje L. Havlíka⁹³ ex silentio o pripadnosti prostora med spodnjo Rabo, Bakonjskim gozdom in rečicama Sárvíz in Sió k Velikomoravski, se zamaje, če se spomnimo na dve stvari. Dejstvo, da za ta prostor nimamo frankovskih darovnic, lahko pomeni, da se le-te niso ohranile, ali pa, kar je zelo verjetno, da je bil za frankovsko organizacijo v Panoniji s središčem ob Blatnem jezeru ta prostor sorazmerno pust in odročen predel, ki je mejil oziroma spadal že v okviru Pannoniorum et Avarum solitudines. Na drugi strani imamo podoben primer za ozemlje Grofije ob Savi (Marchia iuxta Sowam), kjer je iz 9. stoletja ohranejena ena sama, samcata listina (19. september 895),⁹⁴ ki izpričuje frankovsko oblast na tem prostoru, in vendar ni nobenega dvoma, da je bil ta teritorij skozi celo 9. stoletje v okviru frankovske ureditve.⁹⁵

Kot izpričujejo arheološke najdbe, je bil moravski etnični element sorazmerno močno zastopan v Spodnji Panoniji in o tem ni nobenega dvoma ali spora.⁹⁶ Tako so npr. med grobovi iz Zalavárja (Blatenskega kostela), ki imajo vsi krščanski karakter, tudi taki, katerih značilnosti je pokop v krsti in ki imajo svojo analogijo z grobovi grobišča Staré Míjesto na Moravskem.⁹⁷ Isto potrjujejo pisani viri. Po Conversio Bagoariorum et Carantanorum vemo, da sta bila Pribina in Kocelj Moravca in da so hkrati z njima prebežali k Frankom še nekateri njuni rojaki.⁹⁸ Vendar ta dejstva ne rešujejo vprašanja politične pripadnosti Spodnje Panonije v korist zveze z Velikomoravsko. Res sta bila Pribina in Kocelj po rodu Moravca, vendar sta bila iz Moravske pregnana in po svojem političnem delu in usmeritvi — če izvezemo nekaj zadnjih let Koceljeve oblasti v Spodnji Panoniji, ko se je boril za samostojnost — sta bila nedvomno pripadnika frankovske ureditve in politike in zvesta vazala frankovskega cesarja; Pribina sam pa je celo izgubil življenje prav v boju z Moravani.⁹⁹ Zato dokazovanje o moravskem etničnem elementu kot faktorju, ki govori za pripadnost Spodnje Panonije v okvir Velikomoravske države, udarja mimo cilja. Na tem mestu govorimo o politični ureditvi in politični meji v zadnjih dvajsetih letih 9. stoletja in ne o etnični strukturi in etnični pripadnosti. In tudi če bi bila Spodnja Panonija etnično čista v smislu moravske naselitve, kar pa seveda ni bila, ne bi to še zmeraj nič govorilo o njeni politični pripadnosti, kajti etnična meja ni pomenila tudi politične.

Zaradi vseh teh dejstev se zdi teorija o pripadnosti Panonije k Velikomoravski za časa Svetopolka nevzdržna. Nenazadnje je bila ta vojna za srednje Podonavje za Svetopolka vojna na stranski meji. Že pred tem se je v svojih stremljenjih obrnil na sever, kjer je bil prostor za Karpati in ob zgornji Visli in Odri v tedanji trgovini mnogo pomembnejši od juga. Tja so prihajali arabski in ruski trgovci z najrazličnejšim blagom z vzhoda. Svetopolk osvoji Bijelu Hrvatsku i prenese naposljetku svojo prijestolnico na Vislu (Krakov), žrtvujuči gospodstvu nad novom prometnom žilom i njenim bogastvom sve podunavske planove velikog Rastislava.¹⁰⁰

IV. Naselitev Madžarov v Panonijo

Madžari, Arnulfov zaveznik proti Svetopolku iz leta 892, so v tej vojni spoznali razmere v Podonavju. Pretrgali so zavezništvo z Arnulfom — očitno so se počutili

⁹³ L. Havlík, *Uzemni rozsah* ..., 33—35.

⁹⁴ F. Kos, *Gradivo* II, 309.

⁹⁵ B. Grafenauer, *Grossmähren* ..., 387; *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* II, *Družbena razmerja* in *gibanja*, Ljubljana 1980, 116.

⁹⁶ B. Dostál, *Das Vordringen* ..., 361—416. Z zemljevidom razvoja političnih meja Velikomoravske države na str. 416 se vsekakor ne moremo strinjati; A. C. Sós, *Ausgrabungen von Zalavár* (Die ethnische Fragen des Priwina — Besitzes und die fränkische Herrschaft in Transdanubien im Spiegel der neueren archäologischen Freilegungen), *Slavische Forschungen* 6, Cyrillo-Methodiana, Köln, Graz 1964, 222—261; ista, *Die slawische Bevölkerung Westungarns in 9. Jahrhunderts*, München 1973; B. Grafenauer, *Ptuj v srednjem veku*, ZČ 24, 1970, 161, op. 30.

⁹⁷ A. C. Sós, *Ausgrabungen von Zalavár*, 237 sl.

⁹⁸ M. Kos, *CBC*, c. 10.

⁹⁹ M. Kos, *CBC*, c. 13.

¹⁰⁰ L. Hauptmann, *Uloga Velikomoravske države* ..., 248.

dovolj samozavestne in močne za samostojne akcije v svojo korist — se spremenili v njegove sovražnike in leta 894 vdrli preko Donave v Panonijo, jo opustošili do uničenja in se vrnili domov.¹⁰¹

V tem času so se v Zakarpatju, med Dnjestrom in Donavo odvijali dogodki, ki so bili velikega pomena za madžarskega plemena in katerih posledice je kasneje občutila tudi srednja Evropa. Madžari so spoznali, da jim nemočni panonski Slovani in po Svetopolkovi smrti leta 894, v notranjih bojih oslabela Moravska nista nevarni. Pravo nevarnost so predstavljali Franki oziroma Bavarci na eni in Bolgari na drugi strani.¹⁰² Priložnost obračunati z Bolgari se je Madžarom ponudila v bizantinsko-bolgarski vojni (894), v kateri je bizantinski cesar Leon, ki so ga hkrati ogrozili še Arabci, iskal zaveznike in jih našel v Madžarih. Bizantinsko ladjeve pod Estathiosom je prepeljalo madžarske oddelke na južni breg Donave, od koder so napadli Bolgare. Simeon je bil premagan in njegov zmagoviti pohod proti Bizancu zaustavljen. Vendar se je vojna sreča obrnila, ko je cesar Leon, osvobojen arabske nevarnosti, sklenil s Simeonom sporazum, da je obrnil orožje proti Madžarom, ki so naenkrat imeli odrezan umik preko Donave in jih je leta 895 uničujoče premagal. Hkrati je Simeon sklenil sporazum s Pečenegi, starim madžarskim sovražnikom,¹⁰³ ki so istega leta vdrli s severovzhoda v madžarska bivališča med Dnjeprom in Donavo (Etelköz) in jih opustovšili. Vojaški poraz in uničenje domovine sta sprožila selitev Madžarov preko Karpátov v njim že znano ozemlje med Tiso in Donavo, kamor so prišli proti koncu leta 895 ali v začetku naslednjega leta.¹⁰⁴

Že leta 895 je nekaj drobnih novic o teh dogodkih ob spodnji Donavi prišlo do Arnulfa.¹⁰⁵ Naslednje leto pa je po odposlancu bizantinskega cesarja Leona, škofu Lazariusu zvedel za podrobnejši potek dogodkov. Jasno se je zavedal, kakšno nevarnost predstavljajo zanj v novo domovino prodirajoči Madžari, saj je imel kar dvakrat priliko spoznavati njihovo moč — leta 892 in 894. Zaradi naraščajoče nevarnosti je Arnulf leta 896 združil obrambo vzhodne meje v Panoniji v rokah Braslava, kneza domače krvi.¹⁰⁶

Braslav¹⁰⁷ se prvič pojavi v zgodovinskih virih leta 884, ko se je kot knez na ozemlju med Dravo in Savo skupaj s Svetopolkom poklonil Karlu III. v Tulnu ob Donavi.¹⁰⁸ Po Karlovi odstranitvi s prestola leta 887 je bil Arnulfov vazal, katerega naklonjenost je užival vse do konca. Arnulf je z njim delal načrte o napadu na Velikomoravsko (892) in Braslav mu je pomagal z nasvetom in vojsko.¹⁰⁹ Njegovo vdanost kroni je Arnulf nagradil leta 896, ko mu je podelil v fevd Spodnjo Panonijo z Blatenskim kostelom;¹⁰⁶ že od prej pa je imel v svojih rokah ozemlje med Dravo in Savo. Po Pribini in Koclju je bil tako Braslav poslednji domači knez v Spodnji Panoniji.

¹⁰¹ Ann. Fuld. ad a. 894, Avari, qui dicuntur Ungari, in his temporibus ultra Danubium peragantes, multa miserabilia perpetavere. Nam homines et vetulas matronas penitus occidendo, iuvenculos tantum ut iumenta pro libidine exercenda secum trahens, totam Pannoniam usque ad internicionem deleverunt. Reginonis chron. 894, Ungaris omnia usque ad solum depopulantibus. Vajay, Der Eintritt ..., 22, meni na podlagi poznejših madžarskih virov, da so Madžari ob tem pohodu premagali Moravane pri Bánhidi v kolenu Donave, kar naj bi prisililo Svetopolkove naslednike v sklenitev miru z Arnulfom (Chronica Hungarica c. 23, SRH I, 281, ... ipsum Zuatapolug irruptione subbita in quodam oppido circa Pontem Bani iuxta Tatam ... cum tota militia peremerunt (deleverunt)).

¹⁰² B. Hóman, Geschichte ..., 99.

¹⁰³ Reginonis Chronicon 889, (Madžari) a finitimis sibi populis, qui Pecinaci vocantur a propriis sedibus expulsa est ...

¹⁰⁴ O bizantinsko-bolgarski vojni zlasti: V. Zlatarski, Istorija na b'lgarskata d'ržava I/2, Sofia 1971³, 280 sl.; C. A. Macartney, The Magyars ..., 177 sl.; Marquart, Streifzüge ..., 515 sl.; Hóman, Geschichte ..., 99 sl.; G. Ostrogorski, Istorija Vizantije, Beograd 1959, 248 sl.

¹⁰⁵ Ann. Fuld. ad a. 895, Avari terminos Bulgarorum invadentes, ab ipsis praeventi sunt, et magna pars eorum exercitus interfecta est.

¹⁰⁶ Ann. Fuld. ad a. 896, ... imperator (Arnulf) Pannoniam cum urbe Paludarum tuendam Brazlovoni, duci suo, in id tempus commendavit. Tu se zadnjič v virih omenja Blatenski kostel.

¹⁰⁷ Literatura: Enciklopedija Jugoslavije II, 185; I. Kukuljevič, Prvovijenčani vladavci Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune, Rad JAZU 58, 1881, 9, 10; F. Šišić, Povijest Hrvata ..., 396–397. Viri o Braslavu so zbrani na enem mestu pri F. Račkem, Documenta historiae Croatiae periodum antiquum illustrantia. Monumenta spectantia historiam Sclavorum meridionalium VII, 1877, 379–382.

¹⁰⁸ Ann. Fuld. ad a. 884.

¹⁰⁹ Ann. Fuld. ad a. 892.

Njegovo ozemlje med Dravo in Savo se v virih omenja kot »regnum« (Ann. Fuld. ad a. 884, 892), kar pomeni na znotraj samostojno kneževino¹¹⁰ brez frankovske upravne organizacije (grofije). To mu je omogočalo, da je užival veliko samostojnost, kajti Vzhodnofrankovska država je v svoji upravni organizaciji od notranjosti proti mejam države kazala trojni obraz: v notranjosti so bile grofije, v bližini meja mejne grofije in končno samo s »fides« povezane kneževine brez frankovske upravne organizacije.¹¹¹ Ni težko v zadnjem tipu prepoznati Braslavov regnum.

Hkrati s svojim viškom leta 896 pa se Braslav zadnjič omenja v zgodovinskih virih. F. Kos, M. Kos in B. Grafenauer¹¹² menijo, da se Braslav zadnjič pojavi v virih leta 898. Res nam Annales Fuldenses omenjajo k letu 898 nekega Priznolava (... Priznolawo, quodam Sclavo duce...). Vprašanje pa je, če imamo lahko tega Priznolava (Prisnolava) za Braslava. Fuldski anali, poleg zapisa v Čedadskem evangeli-starju¹¹³ edini poznajo Braslava, dosledno zapisujejo njegovo ime kot Braslav (884: veniente Brazlowoni duce; 892: cum Brazlavone, de regno Brazlavonis; 896: Brazlowoni, duci suo). Sedaj, leta 898 pa naj bi isti pisec analov zapisal njegovo ime kot Priznolawus? Pa tudi ni bil Braslav »quidam« Sclavus dux, ampak je moral pisec prav dobro vedeti, da se je v njegovih rokah leta 896 združila obramba vzhodne meje države. Zaradi tega se zdi upravičeno mnenje, da se Braslav zadnjič omenja v virih leta 896 in ne 898. Priznolava pa sta že Dümmler in Novotný¹¹⁴ imela za nekega češkega kneza.

Leta 896 so torej Madžari, slabih štirideset let zatem, ko je zahodni svet prvič slišal zanje, postali neposredni sosedje Velikomoravski in Vzhodnofrankovski državi. Ljudmil Hauptmann je v nasprotju z ostalo historiografijo¹¹⁵ videl to madžarsko naselitev drugače. »Na početku osamdesetih godina Svetopuk je otvorio jednom dijelu Mađara put preko Karpata u avarsko — panonsku pustinja i njihovom pomoću upropastio Panoniju. Godine 892 novi susjedi dodoše opet u Panoniju, ali ovaj put kao prijatelji, da se pridruže Arnulfov u pohodu u Moravsku. Već godine 894 obratiše svoje oružje ponovo protiv Franaka, a 896 stigoše i glavna plemena mađarska te se naseliše u Banatu.«¹¹⁶

Do teh svojih sklepov je prišel na podlagi dveh virov. Prva podlaga mu je bilo sporočilo v Reginonovi kroniki k letu 889, ki pravi, da Madžari, ki so se naselili v panonsko-avarski pustinja, napadajo Karantanijo, Moravsko in Bolgarijo. Druga osnova njegovi hipotezi je Vita Methodi c. XVI, kjer beremo, da je Metod pred svojo smrtjo (885) obiskal »ogrskega kralja«, v katerem Hauptmann vidi velikaša Madžarov, o katerih naselitvi na tem prostoru in v tem času nam priča prav Reginonovo sporočilo k letu 889. »Jer ako sada čitamo u VM. c. XVI, da je Metodije prije svoje smrti pohodio i »ugarskoga kralja«, ne smijemo misliti — kako bismo htijeli prema Reginonu — na kneza jednoga mađarskoga plemena između Dunava i Tise, nego moramo iz »ugarskoga kralja« načiniti »franačkoga«, s kojim se Metodije tobože sastao god. 884, ili moramo iskonstruirati čak jedno Metodijevo putovanje ad hoc u Etelköz prilikom njegova poziva u Carigrad god. 882.«

Poglejmo najprej Reginonov tekst:

Reginonis Chronicon ad a. 889, MGH SS I

Anno dominicae incarnationis 889. gens Hungarorum ferocissima et omni belua crudelior, retro ante seculis ideo inaudita quia nec nominata, a Scythicis regnis et a paludibus quas Thanais sua refusione in immensum porrigit, egressa est... Ex

¹¹⁰ L. Hauptmann, Mejna grofija Spodnjepanonska..., 345.

¹¹¹ B. Grafenauer, Grossmähren..., 385.

¹¹² F. Kos, Cesar Arnulf..., Izbrano delo, 237; isti, Gradivo II, 322; M. Kos, Zgodovina Slovencev, 125; B. Grafenauer, Zgodovina..., II, 115.

¹¹³ F. Kos, Gradivo II, 328; De terra Brasclauo: Zelesena, uxor eius Hesla, Stregimil filius eorum; Brasclauo et uxor eius Uventescella.

¹¹⁴ Dümmler, Geschichte..., III, 462; Novotný, České Dějiny, 426.

¹¹⁵ C. A. Macartney, The Magyars..., 188; Hóman, Geschichte..., 99; Vajay, Der Eintritt..., 26; Dümmler, Geschichte..., III, 451; Marquart, Streifzüge..., 527; Fasoli, Incursioni..., 24; A. Bartha, The Hungarian Society in the 9th and 10th centuries, Studia Historica 85, Budapest 1975, 83.

¹¹⁶ L. Hauptmann, Uloga Velikomoravske države..., 247; glej še, Hrvatska enciklopedija I, 1941, 465.

supradictis igitur locis gens memorata a finitimis sibi populis, qui Pecinaci vocantur, a propriis sedibus expulsa est, eo quod numero et virtute praestarent, et genitale, ut praemisimus, rus exuberante multitudine non sufficerent ad habitandum. Horum itaque violentia effugati ad exuirendas, quas possent incolere terras, sedesque statuere, valedicentes patriae iter arripiunt. Et primo quidem Pannoniorum et Avarum solitudines pererrantes, venatu ac piscatione victum cottidianum quaeritant, deinde Carantanorum, Marahensium ac Vulgarum fines crebris incursionum infestationibus irrumpunt. ... Huius igitur nefandissimae gentis crudelitate non solum memoratae regiones, verum etiam Italiae regnum ex permaxima parte devastatum est...

L. Hauptmann je ob interpretaciji tega Reginonovega teksta, za dogodke, ki jih opisuje Regino pod letom 889, mislil, da so se zgodili v osemdesetih letih 9. stoletja, oziroma že pred 889. Mislil pa, da je možno in treba citirani Reginonov tekst interpretirati drugače. Že srednjeveški kompilator, znan kot Annalista Saxo, ki je za svoje anale uporabljal tudi Reginona in ki je bil razumevanju Reginonove latinščine nedvomno bližji kot mi, je pravilno dojel večplastnost oziroma širšo časovno razsežnost tega Reginonovega sporočila (MGH SS VI, str. 587, ad a. 890).

Arnulfus in auxilium vocavit gentem scelestissimam Ungarorum, retro seculis ignoratam, a Scythia, quam Tanais sua refusione in immensum porrigit, tunc egresam... Inde Hungarorum gens a finitimis sibi Pecenacis expulsa, valedicentes patriae, **primo** per Pannoniorum et Avarum solitudines venatu ac spatione victum quarebant, **deinde** Carantanorum, Marahensium et Bulgarum fines irruerunt... Ab eis non solum memoratae regiones, sed etiam Italiae regnum est vastatum.

Teh več faz madžarske zgodovine, ki so pri Reginonu združene v en sam dogodek, je kasneje uvidel tudi Marquart.¹¹⁷ Tako Hauptmannovo razumevanje je verjetno posledica tega, da je interpretiral in uporabil samo en stavek iz Reginonovega sporočila za leto 889 (Et primo quidem Pannoniorum...; op. 197 v Hauptmannovem tekstu) in ni obravnaval celotnega teksta, v katerem nam Regino sporoča tudi o madžarskem pustošenju Italije.

Prvi madžarski vpad v Italijo pa je bil, kot je znano, šele leta 898.¹¹⁸ Tako lahko dogodke, ki nam jih Regino prinaša pod letom 889, v grobem datiramo: Po preselitvi iz Etelköz-a v panonsko-avarsko pustinjo leta 896 so Madžari najprej živeli tam kot nomadi (venatu ac piscatione victum cottidianum quaeritant), nato pa so okrog leta 900 začeli ogrožati svoje sosedes: leta 898 so prvič vpadli v Italijo, leta 900 na Bavarsko, plenili so tudi na Moravskem, leta 901 so poskusili srečo v Karantaniji.¹¹⁹

Za madžarska krdela, ki so se v letih 862, 881, 892 in 894 pojavljala na zahodu, lahko domnevamo, da so se na svojih iskrih konjih vračala v svojo domovino za Karpati.¹²⁰ Nenazadnje so Madžari tako ogromne razdalje premagovali tudi v prvi polovici 10. stoletja, ko so se s svojih roparskih pohodov po zahodni Evropi zmeraj vračali domov v Panonijo.

Druga Hauptmannova opora v dokazovanju dvojne madžarske selitve v Panonijo je že zgoraj omenjeno srečanje Metoda z »ogrskim kraljem«, ¹²¹ ki nam ga prinaša VM c. XVI: Cum autem in partes Danubians venisset rex Ungricus, voluit illum (Metoda) videre.¹²² Iz teksta je jasno razvidno, da je Metod srečal »ogrskega kralja«, pa naj bo ta kdorkoli, ko je le-ta *prišel* (venisset) v Podonavje in ne, ki bi tam bival — v tem primeru bi pisec VM rabil nek drug glagol, ki bi izražal njegovo bivanje; npr. fuisset. Torej imamo pred seboj madžarski vojaški oddelek (in ne že naseljenih Madžarov), ki je na svojem pohodu prišel v Podonavje, kjer se je njihov

¹¹⁷ Marquart, Streifzüge..., 527.

¹¹⁸ Ann. Uticensis ad a. 898, MGH SS XXVI, Hungari Italiam ingressi multa (mala) fecerunt; Vajay, Der Eintritt..., 29; F. Kos, Neljubi gostje..., 211.

¹¹⁹ Vajay, Der Eintritt..., 94.

¹²⁰ Glej, Dümmler, Ueber die südöstlichen Marken..., 54 sl.

¹²¹ Zlasti A. Brückner je dokazoval, da je pridevnik »ogrski« napaka prepisovalca in da je zato treba brati »frankovski« kralj. To naj bi bil Karel III., s katerim se je Metod res srečal leta 884 v Tullnu ob Donavi; A. Brückner, Die Wahrheit über die Slawenpostel, Tübingen 1913, 94; isti, Thesen zur Cyrillo — Methodianischen Fragen, Archiv für slaw. Philologie 28, 1906, 203.

¹²² Grivec-Tomšič, Fontes, 165, 235; glej še op. 52.

poveljnik srečal z Metodom. Iz drugega vira pa vemo, da so Madžari prav nekje v tistem času bili pred Dunajem, čeprav še zdaleč ni nujno, da gre za dva med seboj odvisna dogodka (glej op. 51).

Po naselitvi v novo domovino leta 896 je Madžarom na zahodu pot zapiral Braslav, ki je varoval frankovsko ureditev in interese v Panoniji, vendar se madžarski sili ni dolgo časa upiral. Kdaj je padla Panonija z Blatenskim kostelom v madžarske roke?

Arnulf se je v svojih stremljenjih zapletel v boj za cesarsko krono v Italiji. Tam sta se za krono bojevala Guido II., vojvoda v Spoletu in Berengar I., furlanski grof. V tem boju je leta 889 zmagal Guido, ki je prisilil papeža Štefana V., da ga je okronal za italškega kralja in mu dal cesarski naslov (891). Naslednje leto je novi papež Formosus okronal za cesarja še njegovega sina Lamberta. Vendar je Guido že leta 894 umrl in Arnulf je smatral to okoliščino za ugodno, da si pridobi cesarski naslov. Z vojsko je prišel v Rim, kjer ga je papež Formosus, ki je odobral Arnulfove pretenzije, 22. februarja 896 okronal za cesarja. Tako sta sedaj obstajala dva cesarja: Arnulf in Guidov sin Lambert. Na eni strani je Arnulf hotel obračunati s konkurencom, vendar ga je na pohodu proti Spoletu zadela kap, tako da se je vrnil domov in odložil svoje namere. Na drugi strani je Lambert sklenil sporazum z nekdanjim sovražnikom svojega očeta — Berengarjem in mu prepustil oblast vzhodno oziroma severno od rek Adde in Pada. Leta 898 je umrl Lambert in v Italiji je bil za kralja priznan furlanski grof Berengar.¹²³

Arnulf je v teh dogodkih znova videl svojo priložnost. Toda tokrat ni nastopil sam, ampak se je zopet povezal s svojim zaveznikom iz leta 892 in kasnejšim nasprotnikom (894) — Madžari. Z njimi je sklenil sporazum, da za njegovega življenja ne bodo vpadali na njegovo ozemlje, v zameno pa jim je odprl pot skozi Braslavovo Panonijo v bogato Italijo,¹²⁴ kjer je hotel z njihovo pomočjo zrušiti Berengarja. Že istega leta (898) se pojavijo Madžari v severni Italiji in prvič prečkajo naše ozemlje. Prišli so do reke Brente, vendar so se kmalu vrnili.¹²⁵ Naslednje leto je krenila nova, tokrat bistveno močnejša madžarska vojska skozi Braslavovo Panonijo v Italijo. 24. septembra 899 so pri reki Brenti uničujoče premagali Berengarja, prišli pred Pavijo in plenili vse do prelaza Mali sv. Bernard v Alphah¹²⁶ ter prezimili v severni Italiji.¹²⁷

V času tega njihovega pohoda v Italijo so se zgodili dogodki, ki so bistveno vplivali na padec Panonije v madžarske roke. 8. decembra 899 je v Regensburgu umrl cesar Arnulf, s katerim so bili Madžari v prijateljskih odnosih in s katerim so imeli sklenjen sporazum. 4. februarja leta 900 je Arnulfu formalno-pravno sledil na prestolu njegov šestletni sin Ludvik Otok, ki pa ni imel dejanske oblasti. Na Bavarskem je imel moč Liutpold, močan vpliv so imeli cerkveni krogi, katerim Arnulfova zveza (Heidenbündnis) s poganskimi Madžari ni bila pogodu.¹²⁸ Madžari so takoj reagirali v smislu obnovitve zveze in kmalu po Arnulfovi smrti poslali odposlanstvo v Regensburg. Toda ne samo, da ni prišlo do obnovitve zveze, ampak so bili Madžari celo

¹²³ M. Brandt, *Srednjovekovno dobo povijesnog razvitka I*, Zagreb 1980, 465, 469; L. M. Hartmann, *Geschichte Italiens im Mittelalter III/2*, Gotha 1911, 96 sl.; Dümmler, *Geschichte* ... III, 413 sl.

¹²⁴ Vajay, *Der Eintritt* ... , 27; Hóman, *Geschichte* ... , 104; glej op. 129.

¹²⁵ Liudprandi *Antapodosis* Lib. II, c. 7, MGH SS III, Cumque iuxta fluvium Brentam defixis tentoriolis, immo centonibus, triduo exploratoribus directis, terrae situm gentisque multitudinem seu raritatem considerarent, repedantibus nuntiis huiusmodi responsa suscipiunt. Ann. Uticenses 898, Hungari Italiam ingressi multa fecerunt; Podobno še: Ann. Magdeburgenses, MGH SS XVI; Ann. Halesienses MGH SS XVI; Ann. Rotomagenses MGH SS XXVI.

¹²⁶ Za podrobnejši itinerarij Madžarov na tem pohodu: Fasoli, *IncurSIONI* ... , 92; Lüttich, *Ungarnzüge* ... , 118 sl.

¹²⁷ 13. decembra 899 so bili v Vercelliju v Piemontu, 26. januarja leta 900 v Modeni in 29. junija leta 900 pred Benetkami. Za slednji datum Iohannis diaconi *Chronicon Venetum* 899, MGH SS VII. Sed ad Venecias introgressi ... in die passionis Petri et Pauli, tunc domnus Petrus dux navali exercitu ... predictos Ungros in fugam vertit. O trajanju pohoda isti vir: Fuit namque haec persecucio in Italia in Venetia anno uno. B. Grafenauer, *Zgodovina* ... II, 115, meni, da je Panonija že leta 899 padla v madžarske roke. To mu pomeni pogoj, da so lahko pozimi 899/900 prezimili v Italiji; glej še *Zgodovina Slovencev*, 152.

¹²⁸ Vajay, *Der Eintritt* ... , 31.

obdolženi špijonaže.¹²⁹ V tej situaciji je bilo Madžarom jasno, da se ne morejo bojevati kar na treh različnih koncih — proti Moravski, Bavarski in v severni Italiji — in žeti uspehov. Tako so verjetno poleti leta 900 (29. junija se še bojujejo pred Benetkami) sklenili mir in sporazum s Berengarjem in se s plenom in darovi odpravili iz severne Italije.¹³⁰ Prva žrtev novega razmerja sil je postal Braslav. Iz Italije vračajoči se Madžari so konec poletja leta 900 opustošili in nato zasedli Panonijo;¹³¹ s tem je bil zrušen frankovski red na tem območju. Že jeseni istega leta so Madžari pustošili po deželi novega sovražnika — Bavarski in se od tam vrnili — *ad sua* — v Panonijo.¹³²

V. Madžarski plenilni pohodi v prvi polovici 10. stoletja skozi slovensko ozemlje

Franc Kos je svojčas mislil, da so Madžari na svojih plenilnih pohodih sedemkrat udarili čez naše ozemlje v Italijo. V Zgodovini Slovencev zasledimo podatke, po katerem naj bi Madžari desetkrat vdrli preko slovenskega ozemlja v Italijo.¹³³ Kot bomo videli iz spodaj napisanega, ne drži ne prva ne druga trditev.

Leta 901 so Madžari nadaljevali z vpadi na ozemlje Vzhodnofrankovske države. Toda tokrat niso udarili ob Donavi, kjer so proti koncu leta 900 doživeli svoj prvi poraz, v katerem je padlo 1200 njihovih mož in kjer jim je sedaj skušala zapirati pot nova utrdba Ennsburg ob izlivu Aniže v Donavo, zgrajena prav po tej prvi bavarski zmagi nad Madžari.¹³⁴ Sedaj jih je pot vodila južneje — v Karantanijo, kjer so bili spomladi leta 901 premagani.¹³⁵ Sodobni viri ne odkrivajo kakšnih večjih podrobnosti, nekateri poznejši viri pa sporočajo, da je bila bitka na dan sobote.¹³⁶ Po drugih, še bolj dvomljivih virih, ki vsi po vrsti prinašajo vest o madžarskem porazu v Karantaniji k letu 902, pa je bila ta bitka celo v soboto pred veliko nočjo, to je 11. aprila 901 oziroma 902,¹³⁷ kar je zelo vprašljivo. Hkrati nas tak datum močno spominja na sporočilo o selitvi Langobardov iz Panonije v Italijo leta 568, ki naj bi se začela na podoben datum — velikonočni ponedeljek,¹³⁸ ki je tudi vprašljiv.

V zvezi s tem madžarskim vpadom v Karantanijo je treba opozoriti, da se v literaturi omenja kot zmagovalac nad Madžari grof Ratold iz rodu bavarskih Ebers-

¹²⁹ Ann. Fuld. ad a. 900, Missos illorum sub dolo ad Baioarios pacem optando, regionem illam ad explorandum transmiserunt; Aventini ann. lib. IV., ... legati per Baioarias fines equis vecti, Reginoburgium perveniunt, ... foedus, quod cum Arinulpho convenerant, de integro renovari exposcunt. O vprašanju verodostojnosti Aventinovih sporočil: Dümmler, Ueber die südöstlichen Marken ..., Anhang IV, Ueber Aventins Nachrichten von der Ungernschlacht in Jahre 907, 83.

¹³⁰ Iohannis diaconi Chronicon Venetum 899, Rex igitur Berengarius, datis obsidibus ac donis, predictos Ungros de Italia recedere fecit.

¹³¹ Ann. Fuld. ad a. 900, Interim vero Avari, tota devastata Italia ... Ipsi namque eadem via qua intraverunt, Pannoniam ex maxima parte devastantes, regressi sunt. Herimanni Augiensis Chronicon ad a. 900, Ungari ... Item Pannonias depopulatas occupant; Anonymi Gesta hungarorum, SRH I, 89, 95, c. 44: ut ultra Danubium irent et terram Pannonie subiugarent; c. 47: Dux vero Arpad ... subiugaret sibi terram Pannonie usque ad fluvium Droua. M. Mitterauer, Karolingische Markgrafen im Süden, Archiv für österreichische Geschichte 123, 1963, 168 postavlja padec Braslava v Panoniji šele v leto 903 (?).

¹³² Ann. Fuld. ad a. 900, Igitur ex improviso cum manu valida, ultra Anesim fluvium regnum Bagoaricum hostiliter invaserunt, ... sed ... Ungari ... cum his quae depraedaverunt redierunt, unde venerant, ad sua in Pannoniam. Glej še Lüttich, Ungarnzüge ..., 46.

¹³³ F. Kos, Neljubi gostje ..., 212; Zgodovina Slov., kronološka tabela na str. 151.

¹³⁴ Ann. Fuld. ad a. 900, Tandem leati post tantam victoriam, ad socios unde venerant regressi sunt, et citissime in id tempus pro tuicione illorum regni validissimam urbem in littore Anesi fluminis muro obposuerunt. Glej: Fasoli, Incursioni ..., 113; Dümmler, Geschichte ..., III, 515 sl.

¹³⁵ Ann. Fuld. ad a. 901, Interdum vero Ungari australem partem regni illorum Caruntanum devastando invaserunt; Herimanni Augiensis Chronicon 901, Ungari Carentanum petentes, comissa pugna victi caesique fugerunt.

¹³⁶ Ann. Melicensis 901, MGH SS IX, Ungari Carentaniam invadunt, et in sabbato commissa pugna occiduntur; podobno še: Ekkehardi Chronicon Wirzburgense ad a. 902, MGH SS VI; Chronicon Suevicum universale ad a. 901, MGH SS XIII.

¹³⁷ Annalista Saxo 902, MGH SS VI, Ungari in Charentaniam invadunt, et commisso in sabbato paschae praelio occiduntur. V bistvu isti tekst prinašajo še: Ekkehardi Chronicon universale 902, MGH SS VI; Ann. Magdeburgenses 902; Ann. Gradicensis 902 MGH SS XVII in Ann. Colonienses maximi 902, MGH SS XVII. Vajay, Der Eintritt ..., 33, 95, misli v nasprotju z viri (in sabbato paschae) in ostalo literaturo (Lüttich, Ungarnzüge ..., 48, Fasoli, Incursioni ..., 113; Dümmler, Ueber die südöstlichen Marken ..., 65; F. Kos, Neljubi gostje ..., 214; isti, Gradivo II, 331) na soboto po veliki noči, to je na 18. april (901).

¹³⁸ Pauli diaconi Historia Langobardorum II/7, De qua (Pannonia) egressi sunt mense Aprili, per indictionem primam, alio die post sanctum paschae ..., F. Kos, Gradivo I, 70; primerjaj B. Grafenauer, Naselitve Slovanov v Vzhodnih Alpah in vprašanje kontinuitete, Arheološki vestnik XXI–XXII, 1970–1971, str. 20, op. 14.

bergov, čeprav te trditve nikjer ne argumentirajo¹³⁹ in je ne zasledimo niti v virih. Pač pa je po mnenju dela zgodovinarjev bil Ratold okrog leta 895 grof marke ob Savi; v Karantaniji pa se že od 893 pojavlja Liutpold, Arnulfov nečak in od leta 895 še bavarski vojvoda, čeprav ni popolnoma jasno ali je bil Liutpold dejansko mejni grof v Karantaniji, ali pa je imel le oblast »nad« pokrajino.¹⁴⁰

Mogoče je prav ta bitka v Karantaniji služila za podlago poznejšim madžarskim kronistom, ki so iz madžarskega poraza naredili zmago, hkrati pa jo prenesli v bližino Ljubljane. Ta bitka je seveda izmišljena.¹⁴¹ Drobna sled teh dogajanj se je verjetno ohranila pri Anonymusu, vendar brez vsakega imena in brez vsake datacije: cum exercitu Caranthino decreverunt et per Forum Iulii in marchiam Lombardie venerunt...¹⁴²

S tem Anonymovim sporočilom se ujema tudi dejstvo, da so se Madžari leta 901 res pojavili v Italiji, čeprav nam viri o tem zelo skopo poročajo,¹⁴³ verjetno pa je šlo za nadaljevanje nesrečno začetega pohoda v Karantaniji.¹⁴⁴ V Italijo je madžarske oddelke poklical na pomoč Berengar proti svojemu rivalu Ludviku iz Provanse, ki je vdrl v furlansko marko. Po odbitju Ludvika nazaj čez Alpe se je madžarska vojska s svojega tretjega pohoda v Italijo vrnila po najbližji poti nazaj v domovino.¹⁴⁵

Leta 904 so se Madžari ob bojih za krono med Ludvikom iz Provanse in Berengarjem znova pojavili v Italiji.¹⁴⁶ Kot opozarja G. Fasoli¹⁴⁷ je Berengar tega leta verjetno tudi formalno sklenil pakt z Madžari, po katerem so lahko slednji prišli v Italijo le na Berengarjev poziv. Tega mnenja ne potrjujejo le poročila v virih o prijateljstvu med Berengarjem in Madžari (npr. op. 146), ampak tudi dejstvo, da nato madžarskih ekspedicij v Italijo ni bilo celih 15 let (od leta 904 do leta 919) in da so v tem času obnovili napade na severu, v Nemčijo, čeprav so bila bogata italijanska mesta privlačnejši in lažje dosegljiv cilj za njihove roparske pohode.

Pot ob Donavi na Bavarsko in naprej je nudila več odpora kakor prehod preko naših krajev v Italijo. Tam je bila že leta 900 postavljena utrdba z namenom ščititi to pot pred madžarskimi vdori — Ennsburg. Frankovska ureditev v pokrajinah Vzhodnofrankovske države do vzhodne meje Vzhodne marke je bila še tako trdna, da so med leti 903 in 905 s posebnimi carinskimi odredbami, določenimi v Raffelstättu med izlivom Traune in Aniže, uredili trgovino in plačevanje in v katerih se kot najvzhodnejši kraj na frankovskem ozemlju omenja Mautern (ad Mittarim) zahodno od Dunaja; onstran meje pa še poseben trg Moravanov (ad mercatum Moravorum).¹⁴⁸

Vendar to stanje, v katerem trgovsko življenje in frankovska ureditev nista preveč trpela zaradi nevarnosti madžarskih vpadov, ni trajalo dolgo. 4. julija leta 907 je pri Bratislavi prišlo do uničujočega bavarskega poraza s strani Madžarov,¹⁴⁹ ki je pomenil konec frankovske ureditve v jugovzhodnem delu frankovske države. Ob Do-

¹³⁹ Zgodovina Slov., 151; Vajay, Der Eintritt..., 33, 34, op. 90, Lüttich, Ungarnzüge..., 47, op. 29; Fasoli, Incursioni..., 113, op. 70.

¹⁴⁰ F. Kos, Gradiivo II, 310, (Ratoldu)... cesar Karentinos terminos tuendos commisit; M. Mitterauer, Karolingische Markgrafen..., 168; H. Pirchegger, Karantanien und Unterpannonien..., 305; Dümmler, Ueber die südöstlichen Marken..., 75; M. Kos, Postanek in razvoj Kranjske. (Ob priliki razprave L. Hauptmanna »Entstehung und Entwicklung Krains«), Glasnik muzejskega društva za Slovenijo X, 1929, 30.

¹⁴¹ Glej V. Melik, Vprašanje bitke..., 202–217.

¹⁴² Anonymi Gesta hungarorum, SRH I, 107, c. 53 in mogoče še c. 44, ... et terram Pannonie subiugarent et contra Carinthinos bellum promoverent ac in marciam Lambardie se venire prepararent.

¹⁴³ Ann. Alamannici 901, MGH SS I, Iterum Ungari in Italiam; enako še Ann. Laubacenses 901, MGH SS I; Reginonis Chronicon 901, ... gens Hungarorum Langobardorum fines ingressa...

¹⁴⁴ Dümmler, Ueber die südöstlichen Marken..., 63; Fasoli, Incursioni..., 113; Lüttich, Ungarnzüge..., 48.

¹⁴⁵ Gotifredi Viterbiensis Pantheon 901, MGH SS XXII, His diebus Ungari Langobardiam pervagantes... atque provincia crudeliter depopulata, in patriam suam revertuntur.

¹⁴⁶ Ann. Beneventani 904, MGH SS III, Hungari per omnia loca vastant et incendunt; Liudprandi Antapodosis II/42, Hungariorum interea rabies, ... totam per Italiam nullis resistentibus dilatur. Verum quia Berengarius firmiter suos milites fideles habere non poterat, amici sibi Hungarios non mediocriter fecerat.

¹⁴⁷ Fasoli, Incursioni..., 116, 133.

¹⁴⁸ F. Kos, Gradiivo II, 341.

¹⁴⁹ Glej 11 sporočil virov, ki jih je o tej bitki zbral F. Kos, Gradiivo II, 342 in Ann. Iuvavenses maximi 907, ki datirajo bitko na 4. julij in jo hkrati lokalizirajo v bližino Bratislave (ad Brezalauspurc = Bratislavov grad?). Tako B. Grafenauer v opombah k Izbranem delu F. Kosa, 371).

navi je bila izgubljena Vzhodna marka in meja države se je pomaknila na Anižo.¹⁵⁰ Na vzhodu se je meja pod madžarskim pritiskom umaknila na rob alpskega ozemlja, na jugu pa na Karavanke,¹⁵¹ tako da je na vzhodu le Karantanija, pa še ta ne cela, ampak kot kaže poznejša kolonizacija po madžarskih vpadih, omejena na zgornje Pomurje in Podravje, ostala povezana z Vzhodnofrankovsko državo. Madžari so sedaj obvladali ves prostor nekdanje obrske države pred vojnami Karla Velikega v zadnjem desetletju osmega stoletja¹⁵² in so ob severni meji Karantanije vdiral v Nemčijo, ob njeni južni pa v Italijo. Ohranitev Karantanije v okviru Vzhodnofrankovske države je varovala le njena naravna meja in obramba. Ostalo ozemlje, naseljeno s Slovenci, je po tem bavarsko-karantanskem¹⁵³ porazu prišlo pod madžarski vpliv.

S to odločilno zmago se je Madžarom na široko odprla pot ob Donavi v Nemčijo in dalje v Francijo, kamor so se njihove plenilne ekspedicije vrstile leto za letom.¹⁵⁴ Na drugi strani so imeli prav tako na široko odprta vrata v Italijo, kamor pa zaradi sporazuma z Berengarjem, ki je leta 915 postal cesar, vse do leta 919 niso vpadali. Tega leta se je nepriljubljeni Berengar znova znašel v težavah zaradi upora svojih vazalov in zopet je po 15. letih poklical na pomoč svoje zveste zaveznike Madžare. Ti so začeli pohod na severu v Saško,¹⁵⁵ ga nadaljevali v Lotaringijo in Burgundijo ter od tod prišli Berengarju na pomoč.¹⁵⁶ Pozimi leta 920 so premagali njegove nasprotnike¹⁵⁷ in se vrnili v Panonijo.

Berengarjeva »madžarska zveza« je trajala do njegove nasilne smrti leta 824. Zaradi njegove okrutne vladavine je opozicija postajala vse močnejša¹⁵⁸ in leta 922, samo dve leti po njihovem zadnjem obisku v Italiji, je moral znova prositi za uslugo zaveznike Madžare, ki so prihiteli naravnost iz Panonije¹⁵⁹ in ostali v Italiji kar dve leti. Pod vodstvom Salarda so prišli na sam jug italijanskega škornja — v Apulijo.¹⁶⁰ Naslednje leto (923) so prišli novi madžarski oddelki pod poveljstvom Dursaca in Bógata na pomoč Berengarju.¹⁶⁰ Zažgali in opleni so Pavo (924), ki je bila v rokah Berengarjevega rivala Rudolfa. Še istega leta, 7. aprila 914. je bil v Veroni umorjen Berengar in burgundskemu kralju Rudolfu je bila odprta pot do italškega kraljevskega naslova, cesarskega pa si vse do kronanja Otona Velikega leta 962 ni pridobil nihče. Po Berengarjevi smrti so Madžari videli v Italiji sovražno deželo; madžarski oddelki pod Salardom so nadaljevali svoj pohod preko Alp v Burgundijo, vojska pod Dursacom in Bógatom pa se je vrnila naravnost v domovino.¹⁶²

Madžari so v Italijo konstantno vdiral vseh do svojega odločilnega poraza na Leškem polju pri Augsburgu leta 955. Zadnjič so se pojavili v severno italijanskih

¹⁵⁰ O pomiku meje na Anižo govori darovnica Ludvika Otroka iz leta 909 grofu Vzhodne marke Aribu, ki je verjetno kot odškodnino za izgubljene posesti v Vzhodni marki dobil opatijo Traunkirchen v Traungauu zahodno od Aniže. Mühlbacher, *Die Regesten* ..., 2058 (2001); Dümmler, *Ueber die südöstlichen Marken* ..., 75; M. Mitterauer, *Karolingische Markgrafen* ..., XXVIII, poudarja, da je Traungau po izgubi Vzhodne marke igral vlogo mejne grofije.

¹⁵¹ Glej zemljevid v *Zgodovini Slovencev*, 152.

¹⁵² B. Grafenauer, *Zgodovina* ... II, 116.

¹⁵³ Čeprav viri dosledno govorijo samo o porazu Bavarcev, je v boju padel tudi Liutpold, ki je bil hkrati bavarski in karantanski vojvoda in ni nobene ovire, da ne bi v tem boju sodelovali tudi Karantanci. Glej tekst spodaj.

¹⁵⁴ Po obdonavski poti so vdiral v letih 909–913, 915, 916, 919, 924 itd. Vajay, *Der Eintritt* ..., 98.

¹⁵⁵ 102, 110, *Zgodovina Slovencev*, 151.

¹⁵⁶ Ann. Corbienses 919, MGH SS III, Ungari Saxoniam crudeliter vastabant ...

¹⁵⁷ Flodoardi Ann. 919, MGH SS III, Hungari Italiam postemque Francie, regnum scilicet Lotharii, deprædantur.

¹⁵⁸ Lupi Protospatrii Ann. 920, MGH SS V, Introierunt Hungari, id est Huni, in Italiam mense Februarii; Liudprandi Antapodosis II/61, Rogavit Berengarius Hungarios, ut si se amarent, super inimicos suos irruerent. Hi vero, ut erant necis avidi, bellandi cupidi, a Berengario mox præduce accepto, per ignotas vias a tergo hos usque adveniant, tantaque illos tunc celeritate confidunt, ut nec invendi quidem sumende arma spatium habere quirent. Vajay, *Der Eintritt* ..., 62.

¹⁵⁹ O okvirnem razvoju v Italiji v tistem času M. Brandt, *Srednjovjekovno dobo* ..., 496 sl.; L. M. Hartmann, *Geschichte Italiens* ... III/2, 190 sl.

¹⁶⁰ Flodoardi Ann. 922, Berengario Langobardorum rege regno ab optimatibus suis ob insolentiam eius deturbato, Rudolfus Cisalpinæ Gallie rex ad ipsos in regnum admittitur, et Hungari, actione prædicti Berenegarii, multis capitibus oppidis, Italiam depopulantur. Ann. Benecentani 922, MGH SS III, Intraverunt Hungari secundo in Italiam, mense Februario.

¹⁶¹ Chronica Sancti Benedicti 922, MGH SS III, Quarto die mense Februario adventus Ungarorum in Apuliam indictione 10.

¹⁶² Albrici monachi triumfontium Chronica 923, MGH SS XXIII, Duo interea Ungarorum reges Dursac et Busac Veronam venerunt ad ferendum Berenegario auxilium.

¹⁶³ Vajay, *Der Eintritt* ..., 66, 68.

ravnica leta 954. Nas njihov itinerarij in sam namen pohodov, pri čemer je jasno, da je šlo bolj ali manj za ropanje, ne zanima v podrobnosti. Ti njihovi pohodi v Italijo so v okviru tega teksta pomembni v toliko, ker so v večini primerov prav preko našega ozemlja vdrali v Italijo, in zaradi točne ugotovitve, kolikokrat so v resnici prečkali tako v eno kot v drugo smer slovensko ozemlje med Italijo in Panonijo.

Leta 927 so prišli v Italijo naravnost iz Panonije. V nasprotju z ostalimi pohodi se niso zadržali v severni Italiji, ampak so nadaljevali svoj pohod proti jugu, kjer so prišli pred Rim in dalje vse do Apulije¹⁶³ ter se nato vrnili domov.

Po neki kroniki iz 13. stoletja naj bi Madžari ponovno prišli v Italijo leta 931 in uničili Piacenzo, vendar narava tega vira po mnenju G. Fasoli zbuja močne pomisleke o resničnosti tega sporočila in tega pohoda.¹⁶⁴

Gotovo so potovali Madžari skozi s Slovenci naseljeno ozemlje leta 935, ko so preko severne Italije vdrl v Burgundijo in se po isti poti vrnili domov.¹⁶⁵

Leta 937 so na svojem največjem pohodu, ki se je začel na Bavarskem in Švabskem in nadaljeval preko južne Francije in Italije, obkrožili vse Alpe.¹⁶⁶

Njihovi pohodi so se nadaljevali tudi v naslednjih letih. Leta 942 so ponovno prišli pred Rim,¹⁶⁷ udarili so tudi naslednje leto (943).¹⁶⁸ Leta 947 so prišli pod vodstvom Taxsis v Italijo in z Berengarjem II.; vnukom Berengarja I. sklenili kupčijo, po kateri so v zameno za ropanje dobili odkupnino v denarju.¹⁶⁹ 951 je bil njihov pohod usmerjen v Francijo, kamor so se napotili po južni poti preko Italije in se po isti poti tudi vrnili.¹⁷⁰ Zadnjič so se njihovi vojaški oddelki valili preko naših krajev leta 954, leto pred katastrofo pri Augsburgu, ki je pomenila konec njihovemu strahovanju zahodne Evrope, ko so se vračali s pohoda, ki se je začel na Bavarskem, nadaljeval v Franciji in končal v Italiji,¹⁷¹ odkoder so se vrnili v Panonijo.

Če povzamemo, vidimo, da so Madžari na svojih pohodih od svojega prvega srečanja z Italijo leta 898 pa do leta 954, v dobrih petdesetih letih, zagotovo 15 (16)-krat bili v Italiji in ob tem kar 26 (28)-krat prečkali slovensko ozemlje med Panonijo in Italijo in obratno: leta 898 2-krat (preko slovenskega ozemlja); 899 2-krat; 901 2-krat; 904 2-krat; 919 1-krat; 922 1-krat; 923 2-krat; 927 2-krat; (931 2-krat?); 935 2-krat; 937 1-krat; 942 2-krat; 943 2-krat; 947 2-krat; 951 2-krat; 954 1-krat.¹⁷²

Slovenska zgodovina je povezana, čeprav skromno, tudi z dogodki, ki so se odvijali ob madžarskih vpadih ob Donavi v Nemčijo. Že leta 907 so verjetno v katastrofi pri Bratislavi sodelovali na bavorski strani tudi Karantanci. Ne le zato, ker je bil Liutpold bavorski in karantanski vojvoda (glej op. 153), ampak nam viri poročajo, da je v boju poleg vojvode Liutpolda, salzburškega nadškofa Theotmara, dveh

¹⁶³ Romualdi Salernitani Chronicon 926, MGH SS XIX, Venerunt Sclavi in Apuliam... Non post multum vero temporis (927) Ungari venerunt in Apuliam at capta Aerea civitatis (Oria) ceperunt Tarentum. Lüttich, Ungarnzüge... 133, op. 79 je datiral ta madžarski vpad v leto 926, vendar je Fasoli, Incursionen... 149, op. 173 popravila na podlagi zgoraj citiranega vira (non post multum temporis) ta vpad v leto 927.

¹⁶⁴ Fasoli, Incursionen... 152.

¹⁶⁵ Flodoardi Ann. 935, Hungari per Burgundiam diducuntur praelisque incendiis ac caedibus non tamen diu debachati, comperto Rodulphi regis adventu, in Italiam transmeant; Hóman, Geschichte... 124.

¹⁶⁶ O tem madžarskem pohodu nam poroča večje število virov, vendar pa vsi v smislu spodaj citiranega vira: Herimanni Augiensis Chronicon 937, Ungarii per Baioariam Alamanniamque et orientalem Franciam praedis gladio igneque furendo vagantes, transito Wormatiae Rheno, Alsatiam, regnum Lotharii, et adiacentes usque ad Oceanum Gallias vastantes, per Burgundiam Italiamque tandem in Pannoniam redierunt. Glej F. Kos, Gradivo II, 385; Lüttich, Ungarnzüge... 136; R. Köpke-E. Dümmler, Kaiser Otto der Grosse, Leipzig 1876, 59 sl.

¹⁶⁷ Benedetto di St. Andrea di Monte Soratte (citat po Lüttichu), Iterum autem venientes Ungari luxta Romam... in propria sunt reversi. Glede datacije tega sporočila v leto 942 Lüttich Ungarnzüge... 137, op. 94; Albrici monachi Triumfontium Chronicon 942.

¹⁶⁸ Liudprandi Antapodosis V/19; Fasoli, Incursionen... 176; F. Kos, Gradivo II, 388.

¹⁶⁹ Ann. Benecentani 947, Intraverunt tertio Hungari in Italiam; Liudprandi Antapodosis V/33, Per id tempus Taxis, Hungariorum rex, magno cum exercitu in Italiam venit. Cui Berengarius non ex propria pecunia, sed ex ecclesiarum ac pauperum collectione 10 modios nummorum dedit. Podobno Ann. Magdeburgenses 949; Chron. Sigheberti Gemblacensis 949.

¹⁷⁰ Flodoardi Ann. 951, Hungari ab Italia transiensis Alpibus egressi, Aquitaniam ingressi sunt... per Italiam reversi sunt in terram suam.

¹⁷¹ Continuator Reginonis Trevirensis 954, MGH SS I, Ungari... Rheno transito, pervadentes Galliam... et per Italiam redierunt; Ann. Mellicenses 954, Ungari Noricam, Franciam Italiamque petunt. Podobno: Chron. Suevicum universale 954; Ann. Gradicensis 954; Herimanni Augiensis Chron. 954.

¹⁷² Po kronološki tabeli v Zgodovini Slovencev, 151 so Madžari le desetkrat vdrl v Italijo: 898, 899, 920, 922, 927, 936, 940, 942 in 954.

škofov in treh opatov padlo še 19 bavarskih grofov,¹⁷³ od katerih so nam nekateri, kot Pabo, Iring, Gumpold, Insingrim, Meginward in Liutfrid znani iz listin iz začetka 10. stoletja,¹⁷⁴ dočim so ostali neznani. To na eni strani postavlja sporočilo vira pod vprašaj, na drugi strani pa mogoče ne smemo teh 19 grofov omejiti samo na Bavarsko, kot to dela vir, in so lahko v tem številu vključeni grofje iz drugih pokrajin — npr. prav iz Karantanije. In tudi ne bi pomenilo sodelovanje Karantancev v bitki pred Bratislavo nič nenavadnega, saj vemo, da so v petdesetih letih 10. stoletja prav Karantanci in Bavarci skupaj dvakrat imeli za sovražnika istega nasprotnika kot leta 907 — Madžare.

Tako so 12. avgusta 943 združeni Bavarci in Karantanci pod vojvodom Bertol-dom premagali Madžare pri Welsu ob Trauni, ko so si ti skušali s silo izsiliti pot skozi Bavarsko.¹⁷⁵ Tretjič in zadnjič se Karantanci vključijo v boje z Madžari ob njihovi severni poti v zahodno Evropo leta 949, ko so bili skupaj z Bavarci premagani pri kraju Loa.¹⁷⁶

Pot, katero so Madžari na svojih pohodih iz Panonije v Italijo tolikokrat prejezdili, je verjetno tekla po nekdanji rimski magistrali preko Ptuja, kjer so verjetno še uporabljali stari most čez Dravo,¹⁷⁷ mimo Ljubljane in skozi Vipavsko dolino, od koder se jim je odprla ravna Furlanija in kjer nas še danes morda spominja na njihove pohode kraj Vogrsko.¹⁷⁸ Nadaljevanje te poti v Furlaniji se v listinah 10., 11. in 12. stoletja, zaradi pustošenj, ki so jih ob vdorih povzročali Madžari, imenuje »ogrski cesta« oziroma »ogrski pustinja«.¹⁷⁹ To opustošeno ozemlje ob ogrski cesti je postalo po prestanku madžarskih navalov, v dobi velike obnove Furlanije, ki se je vršila pod vodstvom oglejskih patriarhov, zlasti Rodualda (963—984), Johannesesa (984—1019), Pöpona (1019—1042) in Sigeharda (1068—1077), torišče nove, v izdatnem obsegu slovenske kolonizacije.¹⁸⁰ Po naselitvi in ustalitvi Slovencev v 7. stoletju pomeni ta slovanska ekspanzija drugi sunek proti zahodu, ki pa nima ofenzivnega značaja kot prvi, ampak je plod mirne kolonizacije in penetracije slovenskega elementa na furlanska tla,¹⁸¹ opustošena po Madžarih. Slovenske kolonije v Furlaniji so bile raztresene in pomešane med drugorodnimi naselbinami tako, da je slovenstvo v vaseh Furlanske nižine najkasneje konec srednjega veka propadlo. »Pridevek »slovenski« pri posameznih vaseh v 15. stoletju izginja. Obdržal se je do danes le pri Pasiano Schiavonesco. Imena kmetov v »slovenskih« vaseh v 14. stoletju že niso več slovenska. Slovenske kolonije v Furlaniji se v svoji nesklenjenosti in ločenosti od glavnega narodnega telesa niso mogle obdržati med drugorodnim življem, ki jih je obdajal z vseh strani.«¹⁸²

Ob primeru Furlanije, kjer se je predel ob ogrski cesti še dolgo imenoval ogrski pustinja, ki jo je bilo treba na novo kolonizirati, je gotovo, da so madžarski napadi

¹⁷³ Aventini Ann. Lib. IV, Maxima pars nobilitatis Baioarum perit. . . Litovalda, dux orientalis Baioarum . . . cum tribus monachorum magistris, cum undeviginti Boiorum dynastis . . . caesus est.

¹⁷⁴ Dümmler, Ueber die südöstlichen Marken . . . , Anhang IV, 85.

¹⁷⁵ Ann. Iuvavenses maximi 942, Ungari occisi sunt in Baowaria in Trugowe, nisi pauci evaserunt. sub Pertholdo duce. Annalista Saxo 944, Ungari a Carantanis tanta cede mactantur, ut numquam antea tantum a nostris infirmarentur Bertoldus dux Bawarie victor de Ungaris existens triumphum celebris fuit. Ann. Magdeburgenses 944, Ungari a Carantanis graviter ceduntur. Cosmae Chronica Boemorum Lib. I. 944, MGH SS IX, Ungari a Carantanis multa caede mactantur. Glede datacije v letu 943 glej F. Kos. Gradivo II, 389. Citiral sem samo vire, ki jih Kos nima.

¹⁷⁶ Ann. Altahenses maiores 949, MGH SS XX, Praelium cum Ungaris in Loia; Ann. s. Stephani Frisingenses 950, MGH SS XIII, Multi Baiocariorum occisi sunt ab Ungaris ad Luo, et Carantani ab Ungariis occisi sunt. V nasprotju z ostalimi viri poročajo Ann. Iuvavenses maximi o madžarskem porazu: Item bellum fuit cum Ungaris in Nordgowe et Ungari necati sunt a Baiowaris. Köpke-Dümmler, Kaiser Otto . . . , 182; Lüttich, Ungarnzüge . . . , 110.

¹⁷⁷ B. Grafenauer v opombah k Izbranemu delu F. Kosa, 371; glej še istega avtorja članek Ptuj v srednjem veku, 157—175.

¹⁷⁸ M. Kos, Zgodovina Slovencev, 126; B. Grafenauer, Zgodovina . . . II, 117.

¹⁷⁹ F. Kos, Gradivo II, 426 (leto 967), usque ad . . . viam publicam quam stratam Hungarorum vocant; Gradivo III, 82 (leto 1028), usque ad . . . stratam quae vulgo dicitur strata (vastata) Ungarorum; Gradivo IV, 572 (leto 1176), 584 (leto 1177).

¹⁸⁰ M. Kos, K postanku slovenske zapadne meje, Razprave znanstvenega društva za humanistične vede 5/6, 1930, 362 sl.

¹⁸¹ S. Rutar, ki je zagovarjal mnenje, da so se Slovenci že od začetka 7. stoletja naseljevali v Furlanski nižini vse do Talijamenta, je pomešal to poznejšo kolonizacijo po prenehanju madžarskih vpadov z zgodnjerednjeveškim doseljevanjem do langobardskega limesa: Zgodovina Tolminkeskega, Gorica 1882, 16; isti, Slovenske naselbine na Furlanskem, Ljubljanski zvon 1—3, 1883.

¹⁸² M. Kos, K postanku . . . , 372.

pustili podobne posledice tudi na prostoru bliže njihovim seliščem — ob srednji Muri, na Dravskem polju vzhodno od Pohorja in ob Donavi.¹⁸³ Slabo ali celo le delno naseljeno obmejno področje med nemško in ogrsko državo je doživelo svoj kolonizatorski razmah po ustalitvi te meje. Medtem ko se je severno od Mure utrdila štajersko-ogrška meja že sredi 11. stoletja, je južno od Mure prišlo do njene ustalitve kasneje, zlasti po sklenitvi miru med Ogri in gospodarjem Ptuja, salzburškim nadškofom Konradom leta 1131. Okoli 1200 pa se je meja dokončno premaknila na škodo Ogrske do današnje meje med Slovenijo in Hrvaško. Redko naseljeni obmejni pas je pripadel nastajajoči deželi Štajerski; severno od Mure pa Ogrski državi.¹⁸⁴

Značilnost te kolonizacije, ki so jo vodili salzburški nadškofje in njihovi ministri, štajerski deželni knezi (Babemberžani, nato Habsburžani), onstran Mure pa zemljiški gospodje, ki so z darovnicami ogrskih kraljev prejemali obsežne komplekse zemlje, so krajevna imena na -ci. Med Dravo in Muro ta imena na zahod, z izjemo Apaškega polja, ne segajo čez črto Ptuj—Radgona. Med Muro in Rabo ne segajo slovenska imena teh krajev zahodno od črte Radgona—Dobrna. Na vzhodu ni krajev na -ci preko črte Monošter—Dobrovnik—Lendava.¹⁸⁵ Tri četrtine teh krajevnih imen ima svojo osnovo v osebnih imenih, ki so po veliki večini slovenska — le nekaj je nemških in krščanskih — kar kaže na slovensko kolonizacijo tega prostora.¹⁸⁶ Kot novi naseljenci pa so marsikje, zlasti ob Donavi in v gričevje vzhodno od srednje Mure začeli prihajati Nemci.¹⁸⁷

Glede razmerja med Slovani in Madžari na današnjem slovenskem ozemlju pisani viri molčijo. Neargumentirana je F. Kosova domneva, da naj bi Slovenci zaradi globoko ukoreninjenega sovraštva do Nemcev Madžarom na njihovih pohodih celo pomagali.¹⁸⁸ Precej bolj verjetno je, da je bilo to ozemlje ob stari rimski magistrali, širše vzeto, ves prostor med Karavankami in hrvaško državo na jugu, izrazito prehodno ozemlje (*Durchzugsgebiet*)¹⁸⁹ oziroma nikogaršnja zemlja,¹⁹⁰ na kar bi kazalo tudi dejstvo, da razen kraja Vogrsko, ki pa je že na meji Furlanije, na našem ozemlju ni nobenih toponimov, ki bi nas spominjali na Madžare, medtem ko jih imamo v Italiji več (*Fasoli, Incursioni*). O prehodnosti še, da so madžarski oddelki rabili iz Panonije v Italijo le slabih deset dni.¹⁹¹

VI. Panonija

Poseben primer je Panonija. Ob primeru Furlanije, prostora ob Donavi ter srednji Muri in Dravskega polja vzhodno od Pohorja bi s še večjo gotovostjo pričakovali podobne posledice tudi v Panoniji, ki so jo leta 900 zasedli Madžari. Nasprotno. Kot so pokazala arheološka izkopavanja in jezikovna raziskovanja, so se staroselci oziroma prebivalci Panonije v 9. stoletju šele v toku dveh stoletij zlili in stopili z madžarskim, še prej pa so močno vplivali na njihov način življenja.

Panonija je bila v začetku 9. stoletja zaradi obrskih vojn opustošena in redko naseljena pokrajina, v kateri je bila nova kolonizacija zvezana z razvojem zemljiških gospodstev. Nedvomno je velika pokrajina z ogromnimi možnostmi za poljedelsko

¹⁸³ B. Grafenauer, *Zgodovina* ... II, 118.

¹⁸⁴ M. Kos, K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 28, 1933, 144—153.

¹⁸⁵ M. Kos, K postanku ogrske meje ... 151; isti, *Kolonizacija med Dravo in Rabo*, pa krajevna imena na -ci, zbornik *Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968, 262; isti, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo I*, *Urbarji salzburške nadškofije*, Ljubljana 1939, 14—17; isti, *zemljevid Agrarna kolonizacija slovenske zemlje*, *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I*, *Agrarno gospodarstvo*, Ljubljana 1970, priloga I.

¹⁸⁶ M. Kos, *Kolonizacija med Dravo in Rabo* ... 256.

¹⁸⁷ S. Walter, *Suppan und Dorfrichter in der Steiermark, Alpes Orientales V*, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Dela 24, Ljubljana 1969, 267—280. *Zemljevid v prilogi* (Zupan in rihtar na ozemlju Avstrijske Štajerske) je ponatistjen kot priloga I. v *Gosp. in družb. zgod. Slov. II*; B. Grafenauer, *Zgodovina* ... II, 118.

¹⁸⁸ F. Kos, *Neljubi gostje* ... 211 sl.

¹⁸⁹ Hóman, *Geschichte* ... 104.

¹⁹⁰ Vajay, *Der Eintritt* ... 31.

¹⁹¹ *Liudprandi Antapodosis* II/7, ... *repedantibus nuntiis huiusmodi responsa suscipiunt: ... nobis tamen consultis neque enim longum arduumve remenadi iter est, quod decem potest eo minus diebus perfici. — revertemur ...*; Vajay, *Der Eintritt* ... 31.

eksploatacijo vsaj do neke mere dovoljevala nastanek velikih zemljiških gospodstev;¹⁹² misliti pa je, da je zamočvirjenost zemljišča ob Blatnem jezeru predstavljala določeno oviro za novo kolonizacijo. Med največje zemljiške posestnike v Spodnji Panoniji sta spadala knez krajine Pribina in njegov sin Kocelj (knežja družina). Pribina je okoli 840 dobil od Ludvika Nemškega v fevd del Spodnje Panonije ob Zali v bližini Blatnega jezera.¹⁹³ V njegov fevd je leta 846 prišlo še 100 hub iuxta fluvium Valchau.¹⁹⁴ Tem podelitvam v fevd je že leta 847 sledila prevedba v alod, ki je bila zvezana z imenovanjem Pribine za mejnega grofa v Spodnji Panoniji.¹⁹⁵ Svojo posest je imel tudi v okolici Salapiugina, kjer je leta 852 ali 853 podelil Salzburgu cerkev z vsem imetjem.¹⁹⁶ Februarja 860 je Pribina podelil samostanu v Niederaltaichu od svoje posesti ozemlje, s katerim so zvezana krajevna imena Salapiugin, Slougenzin marcha, Stresmaren, Uualtungesbah, Hrabagiskeit in Chirihstetin.¹⁹⁷

Kocelj je še pred smrtjo Pribine verjetno imel nekatera posestva neodvisno od svojega očeta. Leta 850 je salzburški nadškof Luipram posvetil v Spodnji Panoniji med drugimi cerkvami tudi cerkev presbiterja Sandrata. Tej cerkvi je Kocelj podelil zemljo, gozd in travnike in ji z obhodom omejil posest. To cerkev moremo imeti za Kocljevo lastniško cerkev, ki je stala na njegovi posesti.¹⁹⁸ 865 je bila posvečena cerkev ... ad Ortahu ... in proprietate Chezilonis.¹⁹⁹ Iz Kocljeve darovnice freisinški cerkvi leta 861 vemo, da je imel svojo posest in villa Wampaldi.²⁰⁰ Regenburški cerkvi je okrog leta 861²⁰¹ daroval svojo posest v krajih Stromogin, Reginwartesdorf in Rosdorf. Posest je imel, kot izpričuje Arnulfova darovnica Salzburgu iz leta 891, tudi in comitatu Dudleipa,²⁰² ki je bila mogoče že izven njegovega upravnega področja — Spodnje Panonije.²⁰³ Svojo posest je moral Kocelj imeti tudi v Ptuj. V sicer ponarejeni listini, ki je nastala okrog 980, predstavljala pa naj bi Arnulfov privilegij za Salzburg iz leta 890, zasledimo za Ptuj naslednjo odločbo: ... ex parte nostra addimus (k dvema že salzburškima) terciam partem civitatis que *proprietas Carantani* fuit illique diiudicatum est eo quia reus magestatis nostrae criminatus est constare, exceptis ... rebus quas uxori illius propter fidele servitium concessimus.²⁰⁴ Kocelj se v tem tekstu omenja le kot »Karantanec« brez imena in naslova, kar se sklada s *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, kjer je Kocelj prav tako ostal zaradi sovraštva Salzburga brez vsakega naslova. V tej odločbi pa je verjetno izražena tudi sled kazni, ki je zadela Koclja za njegov upor — razlastitev.²⁰⁵

Jasno je, da so poleg kneza pokrajine oziroma knežje družine bili v pokrajini tudi drugi posvetni zemljiški gospodje, vendar pisani viri zelo skopo in fragmentarno govorijo o tem. Nobena darovnica za Panonijo iz 9. stoletja ne govori o podelitvi zemlje s strani vladarja kakemu posvetnemu zemljiškemu gospodu, ne računajoč na Pribino. Drobni podatki so se ohranili le v 11. in 13. poglavju Konverzije. Neko ozemlje je v svoji posesti imel Engildeo in njegova dva sinova, kajti ob posvetitvi cerkve presbiterja Ermperttha je Kocelj podaril tej cerkvi, kar so tam imeli omenjeni Engildeo, njegova dva sinova in sam presbiter Ermpertth.²⁰⁶ Drugi, za katerega po imenu vemo, da je imel svojo posest v Spodnji Panoniji, je bil Unčat

¹⁹² Gosp. in družb. zgod. Slov. II, 114. Ponaredba, datirana 890, omenja salzburško posest dvora in 300 mansov in 300 vinogradov v Panoniji, kaže vsaj to, da so se podeljevali tudi veliki zemljiški kompleksi (F. Kos, Gradivo II, 296).

¹⁹³ M. Kos, CBC, c. 11.

¹⁹⁴ F. Kos, Gradivo II, 133.

¹⁹⁵ M. Kos, CBC, c. 12; L. Hauptmann, Mejna grofija Spodnjepanonska ..., 317 sl.

¹⁹⁶ M. Kos, CBC, c. 11.

¹⁹⁷ F. Kos, Gradivo II, 169.

¹⁹⁸ M. Kos, CBC, c. 11, str. 81, 90.

¹⁹⁹ M. Kos, CBC, c. 13.

²⁰⁰ F. Kos, Gradivo II, 174.

²⁰¹ Tako F. Kos, Gradivo IV, 935. L. Hauptmann, Mejna grofija Spodnjepanonska ..., op. 45, datira to listino v čas 847–861; L. Havlik, Panonie ve svetle franských pramenů ..., 17, pa v čas 857–861.

²⁰² F. Kos, Gradivo II, 297.

²⁰³ L. Hauptmann, Mejna grofija Spodnjepanonska ..., 328 sl.

²⁰⁴ F. Kos, Gradivo II, 296.

²⁰⁵ B. Grafenauer, Vprašanje konca Kocljeve vlade v Spodnji Panoniji, ZC VI/VII, 1952/53, 186.

²⁰⁶ M. Kos, CBC, c. 11.

(Unzat). Leta 865 je bila na njegovem posestvu, v kraju Cella, posvečena cerkev sv. Petra. Unčat je bil prejkone eden domačih velikašev v Kocljevi kneževini, ki se v seznamu prič iz leta 850 (c. 11 v CBC) omenja takoj za Kocljem. Med pričami iz leta 850 je tudi neki Witemir, ki je verjetno identičen z Wittmarjem, na katerega posestvu je bila 26. 12. 864 posvečena cerkev sv. Štefana.²⁰⁷

Poleg posvetnih moramo računati tudi na cerkvene posesti v Spodnji Panoniji. Spodnjo Panonijo je v času Pribine in Koclja zajela močna kristianizacija, čeprav začetki, verjetno segajo v čas pred Pribinovim prihodom. V Zalavár — Récésku sta bili pod zidano baziliko, katero je T. Bogyay datiral v čas Pribine in Koclja,²⁰⁸ odkriti še dve starejši leseni gradbeni fazi. Po mnenju A. C. Sósove naj bi najstarejša lesena cerkev spadala v čas pred Pribinovo naselitvijo. Druga cerkev naj bi bila postavljena takoj po naselitvi — v štiridesetih letih 9. stoletja. Kamnito zidano baziliko, pa Sósova datira v nasprotju z Bogyayem šele v 11. stoletje.²⁰⁹

Rezultat te kristianizacije je bila široko razpredena cerkvena mreža. Samo v Konverziji se v 28 krajih omenja 30 cerkva (v Blatenskem kostelu, centru pokrajine so bile tri).²¹⁰ Iz Arnulfove darovnice Salzburgu iz leta 860 pa lahko v Spodnjo Panonijo prištejemo še najmanj dve cerkvi: eccl. Gundoldi in eccl. ad Sabniza.²¹¹

Pri teh v virih omenjenih cerkvah gre po mnenju M. Kosa predvsem za lastniške cerkve, ki so stale na posestvih različnih posvetnih velikašev,²¹² izmed katerih so nam le nekateri, kot Pribina, Kocelj, Unzat, Wittmar in Engildeo znani po imenu. Tudi šest krajevnih imen, kjer so po 11. poglavju Konverzije bile posvečene cerkve, je sestavljenih iz osebnega imena in besede chirichun (cerkev), kar kaže posvetno posest z lastniškimi cerkvami: Wiedhereschirichun, Isagrimeschirichun, Beatusechirichun, Otachareschirichun, Paldmunteschirichun in Lindolveschirichun, ki je mogoče Lendava. Pri tem tipu krajevnih imen samo Beatusechirichun nima nemškega osebnega imena.²¹³

Kljub mnenju, da gre pri v Konverziji omenjenih cerkvah za lastniške cerkve posvetnih fevdalcev, moramo v cerkvi v Spodnji Panoniji videti močnega zemljiškega posestnika. Tako jo vsaj kažejo darovnice, pri čemer moramo le upoštevati, da so se dokumenti, ki jih je hranila cerkev, verjetno ohranili v večjem številu kot dokumenti posvetnih velikašev. Precej posesti je v Spodnji Panoniji imel Salzburg, ki je za svoje tamkajšnje posesti že leta 847 dosegel imunitetno pravico.²¹⁴ Svojo posest je pomnožil okrog leta 852, ko mu je Pribina daroval cerkev v Salapiuginu z vsem imetjem. Leta 860 je Arnulf daroval salzburški nadškofiji mesto Savarijo (Szombathely) in zemljo ob Pinki, hkrati pa ji je prevedel nekatera posestva v obeh Panonijah in Karantaniji, ki jih je imela nadškofija v fevdu, v alod. Tako je dobil Salzburg v Spodnji Panoniji posest: item ad Peinichahu, ad Salapiugin, et eccl. ad Chuartinahu, eccl. ad Kensi, eccl. ad Terneperch, eccl. Gundoldi, eccl. ad Sabnizam, ad Nezilinpah, item ...²¹⁵ 864 pride v salzburško posest z darovnico Ludvika Nemškega 8 celih hub ad Labenza ad Wisitindorf v Panoniji,²¹⁶ 891 pa v dudlepski grofiji nekdanja Kocljeva posest.²¹⁷

Poleg Salzburga so v Spodnji Panoniji imele svojo posest tudi druge cerkve oziroma samostani. Regensburška cerkev sv. Emerama je imela svojo posest v krajih

²⁰⁷ M. Kos, CBC, c. 13, str. 97.

²⁰⁸ T. v. Bogyay, Izkopavanja v Zalavaru in njihova zgodovinska razlaga, Zbornik za umetnostno zgodovino NS II, 1952, 211–248; isti, Mosapurg und Zalavár, Südost-forschungen XIV, 1955, 349–405.

²⁰⁹ A. C. Sós, Die slawische Bevölkerung ..., 95 sl.; ista, Mosaburg — Zalavár im 9. Jahrhundert, Arheološki vestnik XXI/XXII, 1970/71, 81–94.

²¹⁰ M. Kos, CBC, c. 11, 13.

²¹¹ F. Kos, Gradivo II, 172.

²¹² M. Kos, CBC, 100.

²¹³ L. Hauptmann, Mejna grofija Spodnjepanonska ..., 320.

²¹⁴ M. Kos, CBC, c. 12; L. Hauptmann, Mejna grofija Spodnjepanonska ..., 317; A. C. Sós, Die slawische Bevölkerung ..., 29.

²¹⁵ F. Kos, Gradivo II, 172; listina je z dvema »item« razdeljena na tri odstavke, ki ustrezajo razdelitvi krajev na vzhodu na Gornjo, Spodnjo Panonijo in Karantanijo; H. Pirchegger, Karantanien und Unterpannonien ..., 296; L. Hauptmann, Mejna grofija Spodnjepanonska ..., 323; isti v obeh navedene Pircheggerjeve razprave v Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 10, 1912, 280–285.

²¹⁶ F. Kos, Gradivo II, 193.

²¹⁷ F. Kos, Gradivo II, 297.

Stromogin, Reginwartesdorf in Rosdorf (861).²¹⁸ Pribina je podelil samostanu iz Niederaltaicha iz svojega aloda posest okrog Salapiugina (860);²¹⁹ Kocelj pa freisinški cerkvi posest z vinogradi, travniki in gozdovi in villa Wampaldi (861).²²⁰ Med 876 in 887 dobi regensburška cerkev posest ad Quartinaha, v zameno pa odstopi posestva, ki jih je imela ob Rabi in jih je dobila od Koclja.²²¹

Gornji prikaz kaže nastajanje zemljiških posesti in razvoj le-teh v Panoniji v 9. stoletju: Prve podelitve so kraljeve fevdne podelitve knezu krajine (Pribina 840). Podelitvam v fevd je sledila prevedba v alod (847). Poleg krajinskega kneza se med prejemnike iz kraljevih rok uvršča tudi cerkev (Salzburg prd 847, 864). Knez kmalu začne nastopati kot podelitelj; sprva za obhojena zemljišča (Kocelj 850), nato že za posestva v obstoječem kraju (Kocelj 861), pri čemer je moral knez sprva celo za lastni alod zaprositi za kraljevi pristanek (Pribina 860). Fevdalci so začeli postavljati lastniške cerkve na svojih posestvih in pojavljati so se začele zamenjave (876—887),²²² vendar je bil ta razvoj pretrgan s prihodom Madžarov.

Na hude težave naletimo, če poskušamo na podlagi zgoraj navedenih krajevnih imen tako dobljeno sliko posestnega stanja prenesti na zemljevid. Podobno kot za Kranjsko, za katero nam anonimni ravenski geograf našteva 25 krajev, od katerih pa se da z vso gotovostjo lokalizirati le Carnium v Kranj,²²³ se da tudi v Spodnji Panoniji z gotovostjo lokalizirati le manjše število krajev in drugih geografskih imen iz 9. stoletja. Iz virov nam je znano okrog 40 krajevnih imen,²²⁴ izmed katerih je nesporna lokalizacija le treh: Blatenskega kostela (Urbs Paludarum, Mosaburg) v Zalavár — Récskút, Bettobie v Ptuj in Quinque basilicae v Peč.²²⁵ Od ostalih lahko z veliko verjetnostjo lokaliziramo le še Salapiugin v Zalabér, Ortaha v Veszprem, Sabario v Szombathely in Ablanzo ob potok Abláncz.²²⁶ Za ostale kraje je lokalizacija sila negotova, za posamezne kraje so zgodovinarji predlagali zelo različne rešitve, nekaterih pa se sploh ne da lokalizirati. Največ napak so po mnenju T. Bogyaya delali raziskovalci v tem, da so frankovska imena iskali v madžarskih krajevnih imenih; izjemo, ki pravilo potrjuje, vidi v slovanskem imenu iz frankovske dobe — Ablanza, ki so ga Madžari nespremenjenega prevzeli.²²⁷

Prav na temelju krajevnih imen je gradil L. Hauptmann svojo misel o močni nemški kolonizaciji v Spodnji Panoniji v 9. stoletju.²²⁸ Od 36 krajevnih imen, ki jih navaja, stoji osmim slovanskim primerom, ob petih nevtralnih, nasproti 23 nemških; zlasti pomemben mu je Slougenzin marcha, »ki znači kakor »Windischmarc« in »Windischenmarc« na Gornjeavstrijskem očitno le slovanski otok na nemških tleh« (str. 321), čeprav gre mogoče pri tem imenu za osebno ime.²²⁹

²¹⁸ F. Kos, Gradivo IV, 935.

²¹⁹ F. Kos, Gradivo II, 169.

²²⁰ F. Kos, Gradivo II, 174.

²²¹ F. Kos, Gradivo II, 276; glej Gradivo IV, 935.

²²² Gosp. in družb. zgod. Slov. II, 114.

²²³ F. Kos, Gradivo I, 182.

²²⁴ L. Hauptmann, Mejna grofija Spodnjeapanonska ..., prinaša na str. 320 seznam 36. krajevnih imen iz Spodnje Panonije. K Hauptmannovemu seznamu bi bilo dodati še: Ussitin, Businiza, eccl. in proprietate Wittmaris (CBC); fluvius Valchau, Hrabagiskeit (Gradivo II, 133, 169) in Dudleipin (CBC), ki pa ga Hauptmann verjetno ni upošteval v svojem seznamu zato, ker ga je lokaliziral izven Spodnje Panonije.

²²⁵ Za različna mnenja glede lokalizacije posameznih krajev in literaturo do 1936 v komentarju M. Kosa ob izdaji *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*; za novejšo literaturo in mnenja: T. V. Bogyay, Die Kirchenorte der *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, *Südost-forschungen* XIX, 1960, 52—70; A. C. Sós, Die slawische Bevölkerung ..., 33 sl. in zlasti karta na str. 36: *Lokalisierungversuch der im 9. Jahrhundert genannten Orte, die mit »Priwinas Herzogtum« zu verbinden sind*.

²²⁶ L. Hauptmann, Mejna grofija Spodnjeapanonska ..., 344, je postavil severno mejo Spodnje Panonije ob Donave po Rabi navzgor (morda vse do ustja Zöberna), nato je meja zapustila Rabo in šla pod Savarajo na zahod. Glej še zemljevide na str. 127, 133, 149 v *Zgodovini Slov.*

Ob Hauptmannovi rekonstrukciji meje in ob lokalizaciji kraja Ablanza, ki je po CBC spadal v Kocljevo kneževino, ob potok Abláncz (vzhodno od Kiska [Güns, Köszeg] ob Rabcici), nastane težava, ker bi tak kraj ležal že izven Kocljeve Spodnje Panonije, na zgornjeapanonskih tleh; čeprav je seveda možnost, da je mogoče severna meja Spodnje Panonije segala še preko Rabe, bolj proti severu, kot je mislil L. Hauptmann. Kos, CBC, 100; Bogyay, Die Kirchenorte ..., 57.

²²⁷ T. V. Bogyay, Die Kirchenorte ..., 63.

²²⁸ L. Hauptmann, Mejna grofija Spodnjeapanonska ..., 320 sl.; isti, *Postanek in razvoj frankovskih mark* ..., 244.

²²⁹ J. Kelemina, *Krajevna imena iz spodnjeapanonske marke*, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* VI., 1927, 43.

Hauptmann ni bil edini, ki je mislil na močno germanizacijo Spodnje Panonije,²³⁰ pomembno pa je dejstvo, da so to njegovo misel, čeprav v blažji obliki, sprejele tudi slovenske zgodovinske sinteze: »Namesto nemškega klina, ki je grozil od panonske strani stisniti alpske Slovence, se je vrinila madžarska zagozda in zdrobila velik del ne le slovenske, marveč v 9. stoletju tudi že močno nemške Panonije.«²³¹ »Predvsem je treba poudariti, da so Madžari v Panoniji in hodniku ob Donavi razbili obenem s tamošnjo slovensko kolonizacijo tudi nemški obroč, ki je v IX. stoletju od severa in vzhoda začel oklepiti jedro slovenskega ozemlja v Vzhodnih Alpah ... Panonski Slovenci so sicer na večini svojega ozemlja odmrli, toda če bi šel razvoj v Panoniji nespremenjeno v isto smer, v katero se je obrnil po Kocljevem padcu, bi jih prejkone le malo pozneje zadušilo nemško priseljevanje.«²³²

Spor ni v tem, ali so se Nemci (Bavarci) naseljevali v Panoniji ali ne; o tem nam govori že Konverzija (c. 10): ...coeperunt populi sive Sclavi vel Bagoari inhabitare terram, unde ille expulsi sunt Huni, et multiplicari. Postavlja se le vprašanje, ali je bila nemška kolonizacija res tako močna in vseobsegajoča. Če se vrnemo na krajevna imena, ki služijo Hauptmannu kot močan dokaz za nemško kolonizacijo, se moramo najprej spomniti, da so listine, pa tudi Konverzija, pisane s strani Nemcev za Nemce in da so ta panonska krajevna imena, pobrana izključno iz frankovskih virov, lahko imela slovansko izgovorjavo in so jih zapisovalci popačili.²³³ Nemška krajevna imena, ki se končujejo na -chirichun in -dorf in jih je v Spodnji Panoniji najmanj 10, so običajno imenovana po njihovih posestnikih. Toda ali so kmetje govorili isti jezik in enako imenovali kraj, v katerem so živeli kot njihovi gospodje? Najboljši primer za to je Blatenski kostel — center pokrajine, za katerega danes po rezultatih arheoloških izkopavanj ni nobenega dvoma, da so bili njegovi prebivalci Slovani.²³⁴ V sodobnih virih 9. stoletja se Blatenski kostel niti enkrat ne omenja s slovanskim, ampak samo z nemškim (Mosaburg) ali latinskim (Urbs Paludarum) imenom,²³⁵ to pomeni, da nemško krajevno ime ne pomeni avtomatično tudi nemškega prebivalstva.²³⁶ Lahko bi rekli, da predvsem krajevna imena na -chirichun in -dorf bolj kažejo na etnični značaj, če sploh kažejo, zemljiških gospodov, po katerih se ti kraji imenujejo, kot na prebivalce teh krajev same.

Dokaz močne nemške kolonizacije vidijo nekateri v 17 nemških osebnih imenih (poleg 15 slovanskih), ki se omenjajo v 11. poglavju Konverzije ob posvetitvi Marijine cerkve v Blatenskem kostelu leta 850. Vendar moramo pričakovati, da gre pri teh osebah ali za ljudi iz višjih družbenih slojev, kar samo po sebi še ne govori o nemškem značaju širših mas, ali za spremstvo salzburškega nadškofa, ki je cerkev posvetil, kot je mislil M. Kos.²³⁷

Jedro Spodnje Panonije okrog Blatnega jezera je bilo nedvomno slovansko. O tem priča že dejstvo, da so tako Madžari kot Nemci prevzeli od Slovanov ime za Blatno jezero (Balatón, Platensee od besede blato), kot tudi arheološka izkopavanja na mestu nekdanjega Blatenskega kostela (Récéskut — otok in Grajski otok). V mestu (Récéskut — otok) so raziskovanja pod baziliko iz 11. stoletja (Bogyay — 9. stoletje) odkrila dve plasti. Starejšo iz konca 8. in začetka 9. stoletja kot ostanké požgane slovanske naselbine. Mlajšo predstavlja slovanska nekropola, stisnjena okrog praznega prostora, kjer je verjetno stala lesena cerkev; tej sledi pribinska troladijska

²³⁰ K. Schünemann, *Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert*, Berlin — Leipzig 1923; A. Kollautz, *Awaren, Franken und Slawen in Karantanien und Niederpannonien und die fränkische und byzantinische Mission, Carinthia I*, 156, 1966, 263.

²³¹ M. Kos, *Zgodovina Slovencev*, 127.

²³² B. Grafenauer, *Zgodovina ... II*, 118, 119; glej še, *Zgodovina Slovencev*, tabela na str. 151, točka č.

²³³ T. v. Bogyay, *Mosapure und Zalavár ...*, op. 151; A. C. Sós, *Die slawische Bevölkerung ...*, 67.

²³⁴ F. Miklošič, *Die slavischen Elemente in Magyarischen*, Wien 1871, 11—18; L. Hadrovics, *Die slawische Bevölkerung im Blat'n'sk' kostel* se je ohranilo le v eni od osmih redakcij spisa črnorizca Hrabra. Spis je nastal še za življenja Metodovih učencev. V t. i. bolgarskem rokopisu atoškega samostana Hilandarja iz 16. stoletja namreč beremo: /... v času ... Koclja, kneza Blatenskega kostela. R. Nahtigal, Nekaj pripomb k pretresu Hrabrovega spisa o azbuki Konstantina — Cirila, *Slavistična revija* 1/1948, 17—18; isti, *Uvod v slovansko filologijo*, Ljubljana 1949, 33.

²³⁵ A. C. Sós, *Ausgrabungen von Zalavár*, 257.

²³⁷ M. Kos, *CBC*, 80.

lesena cerkev na kamnitih temeljih s pripadajočim grobiščem.²³⁸ Izkopavanja na mestu, kjer je stal Pribinov grad, na Grajskem otoku, so odkrila 51 grobov iz 9. stoletja. Krščanski karakter jim opredeljuje dejstvo, da so revni v pridatkih in pokop v smeri vzhod—zahod. 19 grobov ima krste, ki imajo analogijo v grobišču Staré Město na Moravskem.²³⁹ Posebej zanimivi so trije grobovi, v katerih so našli frankovske ostroge in dva skramasaksa. G. Fehér je bil na podlagi te grobne skupine mnenja, da gre za frankovsko posadko v Blatenskem kostelu,²⁴⁰ vendar je analiza teh najdb frankovskega tipa pokazala nekaj drugega. Skramasaks je v 9. stoletju predstavljal bolj paradno oziroma častno kot bojno orožje. Po mnenju Hrubyja za grobišče Staré Město označuje skramasaks bolj družbeni položaj umrlega, medtem ko kažejo na vojščake predvsem grobovi z mečem kot pridatkom.²⁴¹ Tudi ostroge niso izključno pridatek grobovom vojščakov, ampak so jih našli tudi v otroških grobovih slovanskih grobišč (Mikulčice, Staré Město, Biskupija v Dalmaciji), kar kaže, da so pri Slovanih v karolinški dobi ostroge označevale družbeni položaj.²⁴² Antropološka analiza te grobne skupine pa je pokazala na Slovane, ki so si blizu z onimi iz Moravske. Zdi se, da Fehérjevo mnenje o frankovski posadki ne bo držalo, bolj verjetno gre za Moravane, ki jih omenja Konverzija in ki so skupaj s Pribino zbežali k Frankom ter imeli v Blatenskem kostelu in Spodnji Panoniji pomembne funkcije in visok družben položaj.²⁴³

O razmerju med nemškimi in slovanskim prebivalstvom v Spodnji Panoniji govori tudi dejstvo, da so, kot so pokazala jezikoslovna raziskovanja, Madžari sprejeli od Slovanov celo vrsto terminov, ki se nanašajo na različna področja vsakdanjega življenja, zlasti pa na poljedelstvo, od Germanov pa ne.²⁴⁴ V tej ugotovitvi so si raziskovalci enotni, njihova mnenja pa se razhajajo ob vprašanju, ali spadajo ti Slovani k zahodnim ali južnim Slovanom, oziroma od katere skupine poteka večji in močnejši kolonizacijski tok v Spodnjo Panonijo.²⁴⁵ Arheološke najdbe kažejo bolj na zahodne Slovane.²⁴⁶ močan kolonizacijski tok pa je moral iti tudi iz Karantanije. Tako so po raziskavah E. Moóra²⁴⁷ Madžari prav od Slovencev prevzeli npr. lojtrni voz, se naučili obdelovati vinograd in gojiti trto, lan, pridobivati olje itd. Pa tudi zavesti o pripadanju Panonije k širši skupnosti Karantancev si ne moremo razložiti drugače kot z močnim kolonizacijskim tokom iz Karantanije.²⁴⁸

Nenazadnje nam močno slovansko poselitev Spodnje Panonije dokazuje tudi zgodovina sv. Metoda. Salzburg je s svojo misijonsko akcijo v Panoniji začel že takoj po končanih obrskih vojnah in je do prihoda Metoda gradil svoje postojanke v Panoniji sedemdeset let. Časovno gledano je Metodovo delovanje v Panoniji le kratka perioda, pa vendar je v tem kratkem času dosegel tak uspeh, da mu ga, čeprav nerad, priznava tudi nasprotnik: ...usque dum quidam Graecus Methodius nomine noviter inventis Sclavinis litteris linguam Latinam doctrinamque Romanam atque litteras auctoriales Latinas philosophice superducens vilescece fecit cuncto populo ex parte missas et euangelia ecclesiasticumque officium illorum qui hoc Latine celebraverunt. (CBC, c. 12). Jasno je, da si tako uspešne in hitre prosperitete slovanskega bogoslužja ne moremo predstavljati brez širše slovanske družbene podlage.

Kljub vsemu je v Spodnji Panoniji (zlasti v zahodnem delu) bilo neko število nemških naseljencev, ki pa le ni bilo tako številno, da bi pomenilo direktno ogro-

²³⁸ A. C. Sós, Mosaburg — Zalavar . . . , 88 sl.; ista, Ausgrabungen von Zalavár, 222 sl.

²³⁹ A. C. Sós, Die slawische Bevölkerung . . . , 115.

²⁴⁰ G. Fehér, Die landnehmenden Ungarn und ihr Verhältnis zu den Slawen des mittlern Donau-becken, Studia Slavica Acad. scient. Hung. 1957, 55 sl.

²⁴¹ A. C. Sós, Die slawische Bevölkerung . . . , 121.

²⁴² A. C. Sós, Die slawische Bevölkerung . . . , 122.

²⁴³ A. C. Sós, Die slawische Bevölkerung . . . , 122.

²⁴⁴ F. Miklošič, Die slavischen Elemente in Magyarischen, Wien 1871, 11—18; L. Hadrovics, Die slawischen Elemente in Ungarischen, Zeitschrift für slaw. Philologie 29, 1961. Nekaj takih primerov glej pri lažje dostopnem B. Grafenauerju, Zgodovina . . . II, 120.

²⁴⁵ Zlasti nasprotje med J. Melichom in I. Kniezso.

²⁴⁶ J. Dostal, Das Vordringen . . . ; A. C. Sós, Die slawische Bevölkerung . . .

²⁴⁷ E. Moór, Die Ausbildung der Betriebsformen der ungarischen Landwirtschaft im Lichte der slawischen Lehenwörter, Studia Slavica Acad. scient. Hungaricae 1956, 79—116.

²⁴⁸ B. Grafenauer, Ob 1100-letnici . . . , 192; glej tekst zgoraj.

žanje slovenskega etničnega ozemlja z vzhoda. V tem smislu Madžarska zasedba Panonije za Slovence, tudi v nacionalnem vidiku, ni bila pozitivna,²⁴⁹ posebno še, če drži mnenje Ivana Grafenauerja, da je ta madžarski val pregnal del bavarskih naseljencev Spodnje Panonije v bližnje karantanske pokrajine, ki so jim bile bližje kot Bavarska sama in beg vanje varnejši; to pa z etničnega vidika pomeni, da se je v Karantaniji okrepil nemški živelj.²⁵⁰

Slovansko prebivalstvo pa, ki je po madžarski zasedbi ostalo v Panoniji, se je v dvestoletnem procesu stapljalo in stopilo z madžarskim. Ti sledovi stapljanja so lepo vidni tudi v arheoloških materialih. Tako G. Fehér razlikuje štiri etape v razvoju slovansko-madžarskega sožitja.²⁵¹

V prvi etapi so slovanska in madžarska grobišča strogo ločena, nepomešana. V madžarskih grobovih so izključno le za Madžare karakteristični pridatki, v slovanskih le slovanski pridatki. Madžarska grobišča te prve periode so manjšega obsega, medtem ko so slovanska mnogo večja. Ta arheološka dejstva pomenijo, da so Madžari in Slovani živeli v medseboj ločenih naseljih, in Fehér sklepa po razliki v obsegu grobišč,²⁵² da so Madžari živeli v številnih malih seliščih, Slovani pa v gosto obljudenih vaseh. To mu govori o njihovem družbeno-gospodarskem življenju: Madžari so živeli v prvi vrsti od ekstenzivne živinoreje, Slovani pa od intenzivnega poljedelstva in živinoreje. Ta perioda naj bi trajala od konca 9. do zadnje četrtine 10. stoletja.

V drugi etapi tega razvoja so tako Slovani kot Madžari še vedno pokopavali svoje mrtve v ločenih grobiščih, vendar v madžarskih grobiščih že najdemo posamezne grobove, v katerih se kot pridelek pojavlja slovanski nakit. Pri teh madžarskih grobovih s slovanskimi pridatki gre izključno za ženske grobove, kar kaže, da se slovanske žene že pojavljajo v madžarskih družinah. Prav tako postanejo madžarska grobišča te periode obsežnejša, kar G. Fehérju pomeni, da živijo v večjih vaseh in da so Madžari od ekstenzivne živinoreje začeli prehajati k intenzivnemu poljedelstvu in živinoreji. Ta druga etapa traja od konca 10. do približno srede 11. stoletja.

V tretji periodi so Madžari in Slovani pokopavali svoje mrtve v skupna grobišča, vendar so pokopi ene kot druge etnične skupine ločeni med seboj v okviru istega grobišča, vmes pa se je raztezal prazen prostor. To naj bi pričalo, da so Madžari in Slovani že živeli v isti skupnosti (naselju), vendar še zmeraj ločeni, tako da je vsak živel v svojem delu. Grobovi iz te periode datirajo v konec 11. stoletja, so pa nekateri še starejši.

Četrto in hkrati zadnjo periodo v stapljanju slovanskega prebivalstva v madžarski masi predstavljajo grobišča, kjer so Slovani in Madžari brez razlike pomešani med seboj v okviru grobišča, kar priča o zlitju obeh etničnih grup v vsakdanjem življenju. To pomeni, da so se Slovani v dolgotrajnem, naravnem procesu od 9. do konca 11. stoletja zlitli z Madžari in počasi izgubili svojo etnično identiteto.

Naj zaključim z nekaj splošnimi ugotovitvami o posledicah madžarske naselitve v Panonijo. Madžari so s svojim prihodom v Podonavje ustvarili povsem nove razmere. Pod njihovim pritiskom je ugasnila velikomoravska država, vzhodnofrankovska pa je izgubila velik del svojega ozemlja — Panonijo, ki je bila močno naseljena prav s Slovani in tudi posebej s Slovenci. Hkrati s tem je madžarski klin prekinil neposredno zvezo med južnimi in zahodnimi Slovani v srednjem Podonavju, ki je dotlej dvakrat, za Sama in Koclja bila tudi politična. Na velikem delu ozemlja, na-

²⁴⁹ M. Kos, *Zgodovina Slovencev*, 127; B. Grafenauer, *Zgodovina* ... II, 119.

²⁵⁰ I. Grafenauer, O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva, *Dom in svet* 47, 1934, 503, op. 26.

²⁵¹ G. Fehér, Die landnehmenden Ungarn ..., 15 sl.; isti, Beiträge zum Problem des ungarisch-slawischen Zusammenlebens, *Acta archaeologica Acad. scient. Hungaricae* 1957, 271—318.

²⁵² G. Fehér, Die landnehmenden Ungarn ..., 16.

seljenega s Slovenci, je bila zaradi madžarskih vpadov za določen čas zrušena frankovska organizacija in uprava. Posledica tega je bil zastoj v procesu razvoja fevdalizma na velikem delu slovenskega ozemlja. V upravnem smislu pa so ponovna frankovska (nemška) osvajanja tega prostora po prenehanju madžarskih vpadov to ozemlje na novo organizirala²⁵³ in iz teh osnov so kasneje začele nastajati posamezne dežele. V ponovno osvojene kraje so marsikje začeli prihajati novi kolonisti, med njimi v večjem številu tudi Nemci.

Zusammenfassung

DIE UNGARN UND DIE SLOWENISCHE GESCHICHTE IM LETZTEN VIERTEL DES 9. UND IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 10. JAHRHUNDERTS

Peter Štih

Der Schwerpunkt der Abhandlung liegt auf den letzten zwei Jahrzehnten des 9. Jahrhunderts, wo die Ungarn das erstmal erheblicher — in Zusammenhang mit den Kämpfen zwischen dem Fränkischen und dem Großmährischen Reich — am historischen Geschehen in Pannonien teilnahmen, dessen Großteil sie an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert auch eroberten. Die Abhandlung gliedert sich auf in vier Hauptkapitel, in deren Rahmen einzelne, abgerundete Fragen erörtert werden.

Im ersten Teil werden die Ungarn in Zusammenhang mit deren Eingriff in den Kampf zwischen Slawen und Deutschen um das Mittelpannonien (881, 892, 894) behandelt. Besondere Aufmerksamkeit gilt dabei der Frage der politischen Zugehörigkeit Pannoniens, denn die Ansichten der Historiker darüber, ob Pannonien für eine gewisse Zeit dem Großmährischen Reich einverleibt wurde oder nicht, sind bei weitem noch nicht einheitlich. Vornehmlich tschechische und slowakische Historiker vertreten die These, Pannonien habe in den Jahren 882/884—894/896 unter Svetopolks Herrschaft gestanden. Auf Grund einer Analyse schriftlicher Quellen (vor allem der *Annales Fuldenses*) und unter Berücksichtigung der Forschungsergebnisse slowenischer Historiker (L. Hauptmann, B. Grafenauer) werden sieben Punkte analysiert, mit welchen die tschechischen und slowakischen Historiker die Zugehörigkeit Pannoniens zu Großmähren beweisen wollen. Der Verfasser kommt zum Schluß, dass die Behauptung unbegründet ist und daß Pannonien auch in den Jahren 882/884—894/896 Teil des Frankenreiches war.

Im zweiten Teil wird das Seßhaftwerden der Ungarn in Pannonien behandelt. Nach kurzem Diskurs, in dem festgestellt wird, daß Braslav das letzte Mal in Quellen aus dem Jahr 896 erwähnt wurde und nicht 898, wie es bis jetzt die verbreitete Meinung der slowenischen Geschichtsschreibung war, konzentriert dieser Teil sich auf eine Analyse der These L. Hauptmanns von einer zweifachen Siedlung der Ungarn in Pannonien. Auf Grund von *Reginonis chronicon* und *Vita Methodii* meinte Hauptmann, ein Teil der Ungarn hätte sich schon Anfang der achtziger, Jahre des 9. Jahrhunderts in der avarisch-pannonischen Steppe angesiedelt; im Jahr 896 soll dann der Hauptteil der Ungarn nachgefolgt sein. Es läßt sich jedoch sowohl der Text *Reginos* (Mitteilung zum Jahr 889) sowie die *Vita Methodii* (Kap. 16) auch anders interpretieren. Der Bericht der ersten Quelle zum Jahr 889 muß zeitlich breiter gesehen werden, da Regino darin auch über die Verwüstung Italiens durch die Ungarn spricht (die erste fand erst 898 statt) und bezieht sich daher nicht nur auf die achtziger Jahre des 9. Jahrhunderts; die zweite Quelle berichtet nicht von den bereits angesiedelten Ungarn im Donauland, sondern es geht wahrscheinlich um eine ungarische Militäreinheit, die in jener Gegend weilte. Deshalb schließen wir uns der These Hauptmanns von der zweifachen Niederlassung der Ungarn nicht an. Pannonien mit Mosaburg fiel Ende des Sommers 900 in die Hände der Ungarn.

Der dritte Teil erörtert die ungarischen Beutezüge durch das slowenische Gebiet (nach Italien) in der ersten Hälfte des 10. Jahrhunderts. Die Forschung hat nachgewiesen, daß es wesentlich mehr von diesen Zügen gegeben hat, als die slowenische Geschichtsschreibung bis jetzt angenommen hatte: Im Jahr 898 durchquerten die Ungarn das slowenische Gebiet zweimal (898 2×), 899 2×, 901 2×, 904 2×, 919 1×, 922 1×, 923 2×, 927 2×, (931 2×?), 935 2×, 937 1×, 942 2×, 943 2×, 947 2×, 951 2×, 954 1×. Über das Verhältnis zwischen Ungarn und Slawen geben die Quellen keine

²⁵³ Hkrati s frankovskimi osvajačnimi sunki so nastajale Kranjska, Savinjska, Podravska in Karantanska krajina. Glej zemljevid na str. 167 v Zgodovini Slovencev.

Auskunft. Mit großer Wahrscheinlichkeit ist anzunehmen, daß dieses Land ein ausgesprochenes Durchgangsgebiet war, worauf auch die Tatsache hinweist, daß in diesem Raum im Gegensatz zu Italien keine Toponyme vorkommen, die an die Ungarn erinnern.

Hauptthema der Abhandlung des vierten Teiles ist Pannonien in der vorungarischen Zeit. Zuerst wird die Besitzstruktur in Pannonien dargelegt, soweit es den bescheidenen Quellen zu entnehmen ist, dann wird über die Germanisierung Unterpannoniens gesprochen. Der Verfasser vertritt die Meinung, diese sei nicht so stark gewesen, wie einige Historiker annehmen; der Kern Unterpannoniens am Balaton-See war slawisch, während die deutsche Kolonisation eher im Westen des Landes an Boden gewann. Die neu zugewanderten Ungarn assimilierten die slawische Bevölkerung, wie aus archäologischen Funden hervorgeht, in einem natürlichen, zwei Jahrhunderte währenden Prozeß.

Ali ste že poravnali letošnjo članarino za zgodovinsko oziroma muzejsko društvo in naročnino za »Zgodovinski časopis«? Če ne — storite to čimprej in olajšajte delo društvenemu odboru in upravi revije!

*
*
*

Ste že izpopolnili svojo zbirko starejših letnikov »Zgodovinskega časopisa«? Večina letnikov je na voljo pri upravi revije na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12 (telefon: (061) 224 011, int. 209). Podrobne informacije o zalogi in o cenah so objavljene v vsaki številki »Zgodovinskega časopisa«.

*
*
*

Opozarjamo tudi na možnost prednaročila na ponatis vseh sedaj razprodanih starejših letnikov ZČ. Do sedaj je izšlo v ponatisu že sedem letnikov revije: marca 1977 ponatis prvega zvezka z letnico 1947, septembra 1978 ponatis 17. letnika za leto 1963, januarja 1980 ponatis 18. letnika za leto 1964, septembra 1980 ponatis št. 1-2/1972, decembra 1981 ponatis št. 1-2/1970, marca 1983 ponatis št. 1-2/1968 in julija 1984 še ponatis št. 3-4/1972 »Zgodovinskega časopisa«.

JUGOSLOVENSKI ISTORIJSKI ČASOPIS

Glasilo Zveze društev zgodovinarjev Jugoslavije

Osrednja jugoslovanska historična revija izhaja v štirih številkah letno in objavlja prispevke v vseh jugoslovanskih jezikih.

Naročila: Karnedžijeva 2, Poštanski fah 545, YU-11001 Beograd.

Na istem naslovu sprejemajo tudi naročila za vse tri tujejezične jugoslovanske poveljne zgodovinske bibliografije (1945-55, 1955-65, 1965-75).

Po dogovoru med Zvezo zgodovinskih društev Slovenije in založbo Komunist si lahko člani slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev nabavijo po znižani ceni (brez knjigotrškega rabata)

**zbornik znanstvenih in strokovnih prispevkov
KOROŠKI SLOVENCİ V AVSTRIJI VČERAJ IN DANES**

Zbornik sta izdali založbi Komunist iz Ljubljane in Drava iz Celovca. Zbornik je razdeljen na štiri vsebinske sklope: **Koroški Slovenci do zlo-
ma tretjega rajha** (Janko Pleterški, Tone Zorn, France Škerl, Tone Ferenc, Aleš Bebler), **Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki** (Avgu-
štin Malle, Franci Zwitter, Vladimir Klemenčič, Matjaž Klemenčič, Borut Bohte, Danilo Türk, Matevž Grilc, Feliks Wieser), **Umetniška ustvarjal-
nost koroških Slovencev** (Zmaga Kumer, Matjaž Kmecl, Mirko Juteršek) ter **Kronologija, bibliografija, dokumentacija** (Janko Pleterški, Janez Stergar, Janko Liška, Avguštin Malle, Borut M. Sturm, Tone Zorn, Pavle Zaucer, Stefka Bulovec, Marija Malle, Nataša Stergar).

Uvodoma zbornik objavlja tudi znameniti Kardeljev intervju dunajski reviji Profil. Kronologija zajema čas od 1848 do 1983, bibliografija podrobno prikazuje časnike in časopise koroških Slovencev od 1849 do 1983 ter obsežen izbor strokovne literature o koroških Slovencih. Zbornik objavlja pomembne člene avstrijske državne pogodbe in operativni koledar koroških Slovencev iz decembra 1979.

Obsežni nemški povzetki in slovensko-angleški izvlečki povečujejo odmevnost zbornika, imensko kazalo za okoli 800 v knjigi omenjenih oseb in dvojezično kazalo okoli 200 koroških krajev pa zborniku dajejo leksikalno uporabnost. V celoti obsega delo »Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes« 432 strani, od tega 22 strani dokumentarnih fotografij in 10 strani geografskih kart.

Knjigotrška cena zbornika je 1.600 din, **znižana cena za člane Zveze zgodovinskih društev Slovenije** pa znaša 1.330 din. Zbornik lahko naročite na sedežu ZZDS, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/II., tel. (061) 224 011 int. 209 oziroma z vplačilom na žiro račun ZZDS 50101-678-49040 (z oznako »za zbornik«).

GORISKI LETNIK — ZBORNİK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo osem števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v delzi Furlaniji-Juljski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, YU-65001 Nova Gorica.